

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Ömer Engin LÜTEM

Büyükelçi (Emekli)
Avrasya İncelemeleri Merkezi, Onursal Başkan
oelutem@avim.org.tr

Öz: *Bu yazı Mayıs- Ağustos 2016 aylarında Türkiye-Ermenistan ilişkilerini, bazı ülkelerin soykırım iddiaları karşısındaki tutumunu ve Karabağ sorununa ilişkin son gelişmeleri incelemektedir.*

Anahtar kelimeler: *Ermeni Sorunu, soykırım iddiaları, Türkiye, Ermenistan, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Rusya Federasyonu, İsrail, Mısır, Lübnan, Serj Sarkisyan, Edvard Nalbantyan, Recep Tayyip Erdoğan, Mevlüt Çavuşoğlu*

Abstract: *This article deals with Turkey-Armenia relations, during May-August 2016 period, the attitude of some countries concerning Armenian Genocide allegations, and the latest development on Karabakh question*

Keywords: *Armenian Question, genocide allegations, Turkey, Armenia, Germany, France, Russian Federation, Vatican, Czech Republic, Israel, Egypt, Lebanon, Serge Sarkissian, Edward Nalbantian, Recep Tayyip Erdoğan, Mevlüt Çavuşoğlu*

Bu yazımızda Mayıs-Ağustos 2016 ayları içinde Türkiye Ermenistan ilişkileriyle Ermeni Sorunu ve özellikle bazı ülkelerin soykırım iddialarına ilişkin tutumlarını ve Karabağ anlaşmazlığına ilişkin son gelişmeleri ele alacağız.

I - TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

Ermeni Tehcirin 100. yılının Türkiye aleyhtarlığı içinde anılmasının yarattığı olumsuz hava 2016 yılında da devam etmiştir. Başta Serj Sarkisyan olmak üzere Ermeni yetkililer, ikili ilişkileri ilgilendirmese dahi, uygun olduğunu düşündükleri her fırsatta Türkiye'yi yermeye çalışmışlardır. Mesela Suriyeli mülteciler konusunda Türkiye ve Avrupa Birliği arasında varılan anlaşma için, Sarkisyan'ın AB'nin körü körüne Erdoğan'a güvenmemesi, bu sorun için kendi çözümünü üretmesi gerektiğini söylemiş ayrıca Türkiye gibi bir muhatapla uzun vadeli bir çözüm olamayacağını ifade etmiştir.¹

Alman Parlamentosunun soykırım iddiaları konusundaki karar tasarısını onaylamasından bir gün önce Başkan Sarkisyan Alman Bild gazetesine verdiği bir mülakatta² bir devlet başkanını kızdırıyor diye Ermeni soykırımına "soykırım" demekten vazgeçilmesinin doğru olmadığını söylemiştir.

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde dikkati çeken bir diğer husus Ermenistan'ın Türkiye'yi 2-5 Nisan 2016 tarihlerinde Karabağ'daki çarpışmaların sorumlusu olarak takdim etme çabasıdır. Ermenistan Millet Meclisi Başkan Yardımcısı Edward Sharmazanov bu çarpışmalardan sonra Moskova'ya yaptığı bir ziyarette, bu ülkedeki Türkiye aleyhtarı havadan yararlanarak, şunları söylemiştir:³ "Türkiye'nin bu insanlık dışı hareketi koruyan ve teşvik eden tek taraflı tutumu son derecede tehlikelidir. Bu bize Türkiye'nin bölgesel istikrar için tehlikelerden biri olmaya devam ettiğini göstermektedir". Türkiye'nin Karabağ çarpışmalara hiç bir şekilde karışmadığı bir ortamda bu sözlerin gereksiz bir husumet sergilemek dışında bir anlamı yoktur.

Bir diğer olay da Ermenistan'da bazı çevrelerin Türkiye'ye karşı paranoyak denebilecek bir davranış içinde olduklarını ortaya koymuştur. Tatul Manaseryan adında bir ekonomist Erivan'a Türk mallarına karşı bir protesto hareketi başlatılmıştır. Bu hareket, Türk mallarına ödenen paraların terörizmi destekleyebileceği, Ermenilere karşı kullanılacak silahların imalini finanse

1 "Armenian President: We don't Trust Erdoğan" *Medimax*, 1 June 2016

2 "Armenians, don't let Erdogan bully you on genocide bill" *The Local, Germany*, June 1, 2016.

3 "Sharmazanov Calls Turkey and Azerbaijan Regional Threat" *Armenpress*, 19 April 2016.

edebileceği, ayrıca Türk gıda maddelerinin bakteriyolojik silah olarak da kullanılabileceği gibi garip gerekçelerle, sadece Ermenistan’da değil dünyanın her yerinde Ermenilerin Türk mallarını satın almamalarını öngörmektedir.⁴ Diğer yandan bu hareket, geçen yıl Suriye sınırında bir Rus uçağının Türkiye tarafından düşürülmesinden sonra Rusya’nın Türkiye’ye uyguladığı bazı ithalat kısıntıları politikasının Ermenistan tarafından yakından izlendiğini göstermektedir.

Aslında bir tür hezeyan olan bu ve benzeri girişimleri ciddiye almamak ve bunu Rusya’nın Türkiye politikasını desteklemek üzere ortaya atıldığını düşünmek mümkündür. Ancak Ermenistan Başbakanı Hovik Abrahamian’ın kalite ve rekabet anlamında Ermenistan ekonomisini tehdit eden Türk malları konusunda bir araştırma yapılması talimatını vermesi üzerine⁵ konu resmi bir nitelik kazanmış ve Ermenistan’ın Türkiye’den yapılan ithalatı kısıtlamak için bir bahane aradığını düşündürmüştür.

Bu konuda Türkiye’nin yıllık ihracatının 140 milyar dolar kadar olduğunu, Ermenistan’a da yılda yaklaşık 200 milyon dolar ihracat yapıldığını, buna göre bu ülkeye ihracatın tüm ihracata oranının binde 1,4 gibi çok küçük bir rakam olduğunu belirtmemizde yarar vardır. Saçma gerekçelerle Türkiye’den yapılan ithalat engellenmeye veya kısıtlanmaya çalışılırsa bu, Türkiye için çok küçük bir gelir kaybına yol açacak buna karşın Ermenistan’la olan ilişkilere yeni bir sorun eklenmiş olacaktır.

Ermenistan’ın Türkiye’ye karşı saldırgan olarak nitelendirilebilecek olan bu politikasına karşın Türkiye’nin genelde sessiz kaldığı gözlemlenmektedir. Bu, Mayıs ayında kurulun 65. Hükümet Programında da görülmektedir. Programın Güney Kafkasya bölümünde şu ifadeler yer almaktadır: “Ülkemiz Kafkasya’daki anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü doğrultusunda, Yukarı Karabağ başta olmak üzere, Azerbaycan topraklarındaki işgalin sona erdirilmesi ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki gerginliklerin sonlanması için çaba göstermeye devam edecektir.”⁶ Kısaca Hükümet Programında, Türkiye’nin Ermenistan’la olan ilişkileri yer almamıştır. Bu, Ermenistan’ın olumsuz tutumunun bir yansıması olsa gerektir. Buna karşılık Ermenistan-Azerbaycan ilişkilerine programda yer verilmiş ve Türkiye’nin Azerbaycan’a yardımcı olacağı belirtilmiştir.

4 “Protest Against Turkish Products in Yerevan” *Asbarez*, 22 April 2016.

5 “PM: Armenian Government Does Not Seek to Ban Imports of Turkish Food” *ARKA*, 11 May 2016.

6 “Başbakan Binali Yıldırım, 65. hükümet programını TBMM Genel Kurulu’na sundu.” Başbakanlık, https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Article/pg_Article.aspx?Id=bc9fcbca-a010-4d84-b97a-f83604c051c3 25 Mayıs 2016

Türkiye'nin bu tutumu Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Temmuz ayı ortasında Azerbaycan'a yapmış olduğu ziyaret sırasında da teyit edilmiştir. Çavuşoğlu Karabağ Sorununun Azerbaycan'ın uluslararası kabul edilmiş sınırları çerçevesinde toprak bütünlüğünün muhafaza edilerek çözümlenmesi gerektiğini tekrarlamış, ayrıca Türkiye-Rusya ilişkilerinin normalleşmesinin Karabağ sorununun çözümüne mutlak faydası olacağını belirtmiştir.⁷

II – BAZI ÜLKELERDE ERMENİ SOYKIRIM İDDİALARINA İLİŞKİN GELİŞMELER

1. ALMANYA

Bir önceki sayımızda⁸ Alman Millet Meclisinin 2005 yılında içinde soykırım sözcüğü bulunmayan ancak 1915 olaylarını, eşanlamlı sözcükler kullanarak, soykırım olarak tanımlayan, bir karar kabul etmiş olduğunu bildirmiştik. 2015 yılında, Papalık dâhil, bazı ülkelerin Ermeni soykırım iddialarını kabul etmesi Almanya'yı da etkilemiş ve partilerin çoğunluğu tarafından desteklenen bir tasarı hazırlanmıştı. Ancak bazı ifadelerin yetersiz görülmesi üzerine bu tasarı Meclisin Dışişleri komisyonuna geri gönderilmişti.⁹ Esas itibarıyla Meclisin kabul edebileceği bir metin olmasına rağmen, mülteciler sorunu nedeniyle Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duyulduğu bir dönem içinde bulunulması, başta Başbakan Merkel olmak üzere Hıristiyan Demokratlarda tereddüt yarattığından oylama safhasına geçilememişti. Dışişleri Komisyonu mutabakat sağlayamayınca Yeşiller Partisi 2016 Şubat ayında 1915 olaylarının soykırım olduğunu bildiren yeni bir tasarı hazırlamıştır.¹⁰ Yeşiller Partisi Eş Başkanı Cem Özdemir'in çabaları sayesinde tasarrın 2 Haziran 2016 tarihinde oylanması için partiler arasında mutabakat sağlanmış ve tasarı 2 Haziran 2016 tarihinde Meclis'te bir aleyhte ve bir çekimser oyla kabul edilmiştir.

Oylamada Meclisin yaklaşık ¾'ü hazır bulunmamıştır. Almanya Başbakanı Angela Merkel, Başbakan Yardımcısı Gabriel ve Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier programlarını ileri sürerek oylamaya katılmamışlardır.¹¹ Ancak katılımın az olması alınan kararın geçerli veya "yasal" olmasını

7 "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Azerbaycan'da" *Haberler.com* 15 Temmuz 2016
<http://www.haberler.com/disisleri-bakani.cavusoglu-azerbaycan-da-8611139-haberi>

8 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 53, ss29–30

9 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 53, ss29–30

10 "Genocide Debate Puts Germany in Tough Spot with Turkey" *Deutsche Welle*, 23 Nisan 2016.

11 "Berlin Büyükelçisi Karşoğlu: 'Duygusal bir karar'" *Timeturk*
<http://www.timeturk.com/berlin-buyukelcisi-karslioglu-duygusal-bir-karar/haber-161772>

engellemektedir. Katılmayanlar konuya ilgi duymadıklarından veya böyle bir kararın alınmasını uygun görmediklerinden ancak bunu açıkça söylemekten de çekindiklerinden bu şekilde hareket etmiş olabilirler. Bu arada Ermeni soykırım iddialarına ilişkin 2001 yılı Fransız kanununun da yaklaşık 50 milletvekilinin, soykırım iddiaları reddedenlerin cezalandırılmasına dair diğer bir kanunun da 29.06.2016 tarihinde Fransız Meclisine 21 milletvekilinin oyu ile kabul edildiğini de bildirilelim.

Alman Meclisinin kabul ettiği kararda neler vardır? Bilinen Ermeni propaganda öğeleri yanında başlıca şu hususlar dikkati çekmektedir:

Kararın başlığı “Ermenilerin ve Diğer Hıristiyan azınlıkların 1915 ve 1916 yıllarındaki soykırımının hatırlanması ve anılması”dır.

Hukuksal açıdan bakıldığında Alman Meclisinin Ermeni soykırım iddialarını tanıdığını bu başlıkla belli olmaktadır. Bu konudaki diğer parlamento kararlarının çoğunun çok açık tanıma ifadeleri¹² Alman kararında yoktur. Bu yarı belirsizlik olasılıkla metin üzerindeki pazarlıkların bir sonucudur ancak belirsiz de olsa Alman Meclisinin Ermeni soykırımını tanımış olduğunda şüphe bulunmamaktadır.

Metnin bir diğer özelliği de Türkiye’den Ermeni soykırımını tanımamasını istenmemesidir. Oysa Avrupa çapında ilk tanıma olan ve birçok Avrupa Birliği üyesi ülkelerin parlamento kararlarına ilham vermiş bulunan Avrupa Parlamentosunun 1987 yılı kararında Ermeni “soykırımını” tanınması Türkiye’den açıkça istenmişti. Bazı ülkeler, Türkiye ile ikili ilişkilerine yapacağı olumsuz etkileri dikkate alarak, sadece kendilerinin tanınması ile yetinmişler Türkiye’den bir talepte bulunmamışlardır. Alman Meclisi de bu yolu izlemiştir. Ancak aşağıda göreceğimiz üzerine Türkiye’den başka taleplerde bulunulmuştur.

Bu kararın diğer bir özelliği “diğer Hıristiyan azınlıkların” soykırımından bahsetmesidir. Bu gruplar Aramî/Süryani ve Keldani olarak adlandırılmıştır. Pontuslu Rumların soykırımı uğradıkları iddiasına kararda yer verilmemiş olması dikkat çekmektedir.

Kararın ilginç bir yönü Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Alman Hükümetini Ermeni “soykırımını” olayından dolayı sorumlu tutmak çabasıdır. Bu kendi kendini suçlamaya çalışmanın nedenlerini açıklamak zordur. Daha ziyade bir suçu peşinen kabul ederek bu konuda gelebilecek eleştirileri önlemek ve aynı

12 Mesela 2001 yılı Fransız kanununda bu “tanıma” çok belirgindir: “Fransa, 1915 Ermeni Soykırımı açıkça tanır”

zamanda, Almanya kendi soykırımlarını (Yahudi ve Namibya) kabul ettiğini göre, Türkiye'ye Ermeni "soykırımını" kabul etmesi gerektiği mesajını vermek olması muhtemeldir. Bu arada 1915 olaylarında Almanya'ya doğrudan atfedilebilecek bir suç görmediğimizi, Almanya telkin etmiş olsa dahi tehcir kararının Osmanlı Hükümetine ait olduğunu bildirelim. Diğer yandan Alman Meclisinin son kararında zamanın Alman Hükümetinin "tehcir"i engellemekle suçlandığını, ancak Osmanlı İmparatorluğunu savaşa devam etmesine büyük önem veren Almanların bu konuda çok dikkatli davrandığını belirtelim.

Günümüze gelirse Alman Meclisinin bu konu ile neden bu ölçüde ilgilendiği hakkında açıklık yoktur.

Eski Alman Hükümetinin 1915 olaylarını engellemediği için günümüz Alman Parlamentosunun bu olaylarla ilgilenildiği savı inandırıcı değildir. Esasen bu konuyla ilgilenmek için neden Almanya'nın bağımsızlığını yeniden tanıdığı yıl olan 1948'den bu yana 60 yıl geçmesi beklendiği sorusunun yanıtı yoktur. O nedenle bu ilginin nedenini daha güncel olaylarda aramak gerekmektedir.

İnsan Hakları zaman içinde önem kazandığı için 1915 olayları üzerine eğilmenin geciktiği ileri sürülebilir. Ancak bu tür bir düşüncenin zayıf tarafı insan haklarının yaşayan insanlar ve onların geleceğini ilgilendiren bir konu olduğudur. İnsan hakları geçmişe nasıl uygulanabilir? Özellikle ilgili herkesin artık yaşamadığı düşünüldüğünde.

Ermenilerinin Türkiye'den ve Türklerden intikam almak arzusu çok güçlüdür. Alman Meclisinin bu alanda Ermenilere yardım etmeye çalıştığı akla gelse de bunu gösteren veya işaret eden bir emare yoktur.

Kanımızca Alman Meclisinin Ermeni soykırım iddialarıyla ilgilenmesinin başlıca iki nedeni vardır.

Birincisi, yukarıda değindiğimiz gibi, zamanın Alman Hükümetinin 1915'te Ermeni Tehcirini önlememiş (önleyememiş) olması nedeniyle günümüz Almanya'sına yöneltilebilecek eleştirileri peşinen önlemek, en azından yumuşatmaktır.

İkinci neden çok daha gerçekçi olup Almanya'da yaşayan Türklerin asimilasyonu ile ilgilidir. Günümüz Almanya'sında yaklaşık 3 milyon Türk yaşamaktadır. Türklerin Almanya'ya iş bulmak amacıyla göç etmeye başladığı 1960'lı yılların başlarından bu yana, yani yarım yüzyıldan daha fazla bir süreden beri, Türkler hakkında Alman Hükümetlerinin başlıca kaygısı bu

toplumun Almanya'ya entegrasyonudur. Diğer bir deyimle Türklerin Almanya'da mevcut sosyal ve toplumsal koşulları kabul etmesi ve onlara ayak uydurmasıdır. Türkler çalışma alanında Almanya'ya tam olarak entegre olmuştur. Ancak sorun sosyal alandadır. Dini farktan başka Alman örf ve adetleri, sosyal yaşam biçimleri Türklerinkine uymamakta bu da iki halkın kaynaşmasını engellemektedir. Bu uyumsuzluk Türklerin büyük kısmının bir tür getto yaşamı sürmesine neden olmuş bu da entegrasyonu uygulanamaz hale getirmiştir. Böylelikle Almanya'da, yıllardan beri bu ülkede yaşamakla beraber "Almanlaşmamış" geniş bir kitlenin mevcudiyeti, güvenlik mülahazalarıyla, Alman Hükümetlerini çok rahatsız etmiş, bir yandan entegrasyon sağlanmaya çalışılırken diğer yandan da bu geniş kitlenin beraberce hareket etmesini önlemek için, "böl ve yönet" politikası uygulanmaya başlamıştır. Bu çerçevede önce Kürtler, Evangelik (Protestan) Kilisenin yardımıyla Türklerden ayrılmaya çalışılmış, bu amaçla PKK'ya dahi resmi olmayan bir şekilde arka çıkılmış, sonraları buna çok pişman olunmuştur. İkinci olarak dini ayırım dile getirilebilir. Alevilerin Sünni çoğunluktan ayrılarak kendi mezheplerini gerçekleştirmeleri de teşvik edilmiş, hatta Aleviliğin Müslümanlıktan ayrı bir din olduğu savı dahi ortaya atılmıştır. Sünnilere gelince bu geniş topluluğun bir takım tarikat ve diğer akımlara ayrılmasına, din özgürlüğü ilkesi altında, çaba gösterilmiştir.

Bu çerçevede önce Kürtler, Evangelik (Protestan) Kilisenin yardımıyla Türklerden ayrılmaya çalışılmış, bu amaçla PKK'ya dahi resmi olmayan bir şekilde arka çıkılmış, sonraları buna çok pişman olunmuştur.

Böylece Türklerin aralarında bölünmeleri nedeniyle bir arada hareket etmeleri olasılığının azalmasına karşın Türklerin Alman toplumuna entegrasyonu, bazı istisnalar hariç, mümkün olamamıştır. Türkler yarım asır sonra dahi hemen her alanda Türkiye ile ilgilenmeye, Almanya'da kendilerini yabancı hissetmeye ve fakat Almanya'da oturmaya devam etmişlerdir.

Bu durumun Ermeni soykırım iddialarıyla ne ilgisi olduğuna gelince soykırım mevcut en büyük, en vahim suç sayıldığından, bir halkı soykırım yapmış olmakla itham etmek o halkın en azından kendini rahatsız hissetmesine, kendini savunma ihtiyacını duymasına, yol açmaktadır. Bu durumdan fazlasıyla etkilenenler ise Türkleri suçlayan fikirleri kabul etmeye ve bir an önce Alman toplumu içinde kaybolmaya, dikkati çekmemeye çalışmakta ve sonuç olarak Türk değer ve örf ve adetlerinden uzaklaşmaktadır. Bu şekilde davrananların sayısı azdır; Türklerin önemli bir kısmı bu tür düşünce ve davranışlardan uzaktır.

Ermeni soykırım iddialarından bu gibi bir amaçla yararlanılmak istendiğinin en belirgin kanıtı bu sürecin başlatılması ve devamında başlıca rolün Cem Özdemir gibi entegre olmanın ötesinde Alman toplumuna asimile olmuş bir Türk'e verilmesidir. Ayrıca Alman Meclisindeki diğer Türk parlamenterler de Ermeni soykırım iddiaları benimsemişler veya buna mecbur edilmişlerdir. Soykırım iddialarını kabul etmemeleri siyasi kariyerlerinde güçlüklerle karşılaşmaları ve hatta politik yaşamlarının sona ermesi anlamına gelmektedir. Nitekim bu durum bazı Avrupa ülkelerinde de görülmüştür. Belçika'da Emir Kır, soykırımını tanımadığı için, bakanlıktan atılmak istenmiştir.¹³ Aynı ülkede parlamenter Mahinur Özdemir partisinden çıkarılmıştır.¹⁴ Daha önce Hollanda'da da benzer olaylar yaşanmıştır.

Diğer yandan Ermeni soykırım iddialarının Almanya'da okul müfredatına (eğitim programına) konmasına çalışılması da bu zorlama entegrasyon girişiminin diğer bir kanıtıdır. Atalarının Ermenilere soykırım uyguladığı iddia ve ithamlarıyla daha küçük yaşta karşılaşacak olan Türk çocukları, suçluluk duygusu içinde kalacaklar, bununla baş edebilmek için de söylenenleri kabul ederek Alman toplumu içinde erimeye çalışacaklardır. Buna karşın bir kısmı direnecektir, bunlar arasında kendini radikal hareketlere kaptıracak olanlar da çıkabilecektir.

Alman Meclisinin söz konusu kararı Türkiye'de beklenenin çok ötesinde eleştirilmiş ve kınanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın tepkileri gayet sert olmuştur. Başbakan, Dışişleri Bakanı ve diğer bazı bakanlar da aynı şekilde hareket etmişler ve onlara, HDP hariç, diğer parti başkan ve yetkilileri de katılmıştır.

Türk Hükümetinin söz konusu karara karşı resmi tutumu tam metnini aşağıda verdiğimiz, Dışişleri Bakanlığının 2 Haziran 2015 tarihli açıklamasıyla belirlenmiştir.

*No: 125, 2 Haziran 2016, Alman Federal Parlamentosu'nun 1915 Olaylarına İlişkin 2 Haziran 2016 Tarihli Kararı Hk.*¹⁵

Meşru bir tartışma konusu olduğu Avrupa hukuku içtihadına girmiş 1915 olayları hakkında Alman Federal Parlamentosu'nun 2 Haziran 2016 tarihinde aldığı karar anılan kurumun itibarı bakımından utanç vericidir.

13 *Ermeni Araştırmaları* No. 51

14 Agm.

15 "No: 125, 2 Haziran 2016, Alman Federal Parlamentosu'nun 1915 Olaylarına İlişkin 2 Haziran 2016 Tarihli Kararı Hk" 2 Haziran 2016 http://www.mfa.gov.tr/no_-125_-2-haziran-2016_-alman-federal-parlamentosu_nun-1915-olaylarina-iliskin-2-haziran-2016-tarihli-karari-hk_tr.mfa

Tarihi siyasetleştiren, geçmişin özgürce konuşulmasını engelleyen, bir tabu haline getirilen Ermeni anlatısını tartışılmaz bir gerçek gibi dayatmaya çalışan, cehalet ve hukuka saygısızlık örneği olan bu kararın altında imzası olanlara şunları bir kez daha hatırlatmak istiyoruz.

1915 olaylarına ilişkin anlaşmazlıktan uzlaşmaya varılabilmesi, diyalog, duygudaşlık ve adil bir bakış açısıyla mümkündür.

Bu anlayışla, Osmanlı Ermenilerinin acılarını paylaşarak hatıralarını yaşatmaya çalışan; Ermeni kültürel varlıklarına sahip çıkan ve iki komşu halk arasında uzlaşma yollarını açmak için önemli adımlar atan Türkiye'nin Alman Federal Parlamentosu'ndan öğreneceği hiçbir şey yoktur.

Alman Federal Parlamentosu, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış sürecinde yaşananları öğrenmek istiyorsa, 2005 yılından bu yana ısrarla önerdiğimiz özgür, herkese açık ve bilimsel temelde çalışacak Ortak Tarih Komisyonu'nun kurulmasına katkıda bulunabilir.

Özgürlüklerin pek çok alanda rahatlıkla kullanılabilirdiği Almanya'da, 1915 olayları konusunda ise tek sesli ve baskıcı bir ortam vardır. 1915'te ne olduğunu anlamak ve anlatmak yerine, Ermeni anlatısını dikte etmek üzere bu ülkede uzun yıllardır yürütülen çalışmalarla üretilen çok sayıda kitap, belgesel ve film Alman kamuoyunda tek yönlü bir kanaat oluşturma görevini üstlenmiştir.

Bu politikanın arkasında yatan sebepler arasında, ırkçılığa varan Türk ve İslam karşıtlığı, güncel iç ve dış politik gelişmeler, kibirli ve fırsatçı bazı siyasetçiler ile Almanya'nın Namibya'dan Holokost'a uzanan insanlığa karşı suçlar ve soykırım sicilinin yarattığı derin travma sayılabilir.

Daha da vahimi Almanya'nın bu girişimi, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel hayatına önemli katkılar veren Türk ve Türk asıllı Alman vatandaşlarını tarihlerine ve öz kimliklerine yabancılaştırmak ve asimile etmek gayretidir.

Ermeni anlatısını eğitim yoluyla genç nesillere dikte etmeye yönelik girişimler bu yüzden endişe vericidir. Almanya'daki Türk çocuklarının tarih derslerinde başarılı olabilmeleri için, inanmadıkları ve doğru

olmadığını bildikleri bir anlatıyı savunmalarını beklemek, böyle bir eğitim anlayışı, demokratik bir ülkeyle bağdaşmadığı gibi, uyum çalışmalarına da yardımcı olmayacaktır. Bu dayatmaya karşı hukuki yollar da dâhil, her türlü imkân kullanılarak direnebileceği şüphesizdir.

Almanya'nın 101 yıl önce yaşanmış tarihi bir konuyu siyasileştirmemesi, adil ve nesnel olması, kendisinin de bir parçası olduğu Avrupa hukukunun gereğidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin;

-Bu konudaki Ermeni anlatısının mutlak gerçek olmadığına ve özgürce tartışılabileceğine;

-Ermeni anlatısını sorgulayan görüşlerin ifade özgürlüğünün mutlak koruması altında bulunduğu;

-1915 olayları ile Holokost arasında benzerlik kurulamayacağına dair hukuken bağlayıcı tespitlerini bir kez daha hatırlatmak isteriz.

Alman Federal Parlamentosu'nun, tarihi kendi bildiği gibi yorumlaması; öte yandan, hukuku hiç dikkate almaması kaygı vericidir.

Bu önyargılı ve mantık dışı siyasetin ciddi bir öz eleştiriye ihtiyacı olduğu ortadadır.

Alman kamuoyunun, Türklerin görüşlerine, hafıza kayıtlarına ve uzlaşma yolundaki samimi çabalarına saygılı olması demokrasinin ve insan haklarının gereğidir.

Müttefiklik ilişkisi içinde olduğumuz, Avrupa'nın geleceği için yakın işbirliği yürüttüğümüz Almanya'nın, gerek ikili ilişkilerimizin gerek Türkiye-Avrupa ilişkilerinin geleceği için hayati önemdeki görüş ve hassasiyetlerimizi dikkate almasını bekliyoruz.

Bu şartlar altında Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüseyin Avni Karslıoğlu istişareler için Türkiye'ye çağrılmıştır.

Alman Meclisi kararına karşı Türkiye'deki yoğun tepkilerden bazı örnekler veriyoruz.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Afrika ziyaretinin Nairobi durağında gazetecilerin sorularını yanıtlarken Alman Parlamentosunda alınan kararın

kıymeti harbiyesi olmadığını, birileri o kararı aldı diye tarihimizin değişmeyeceğini, kararı alanların Türkiye gibi bir dostu kaybetme riskiyle karşı karşıya oldukları, Almanya’da bazı kesimlerin son zamanlarda Türkiye konusundaki tavırlarının pek kabule şayan olmadığını, bu ekolün Türkiye üzerinde bazı operasyonlar peşinde olduğunu, bu konuda bir “Üst Akıl”dan kendilerine böyle bir talimat gelmiş olmalı ki böyle bir adım attıklarını söylemiştir.¹⁶

Cumhurbaşkanı yurda döndükten sonra Türkiye İhracatçılar Meclisinde yaptığı bir konuşmada daha sert ifadeler kullanarak “Dünya’da soykırım konusunda söz söyleyebilecek en son ülkenin bize böyle bir ithamda bulunması hayatın olağan akışına uygun değildir” demiştir. Ayrıca “Ey Almanya sen ne yapmak istiyorsun, senin derdin ne? Önce onu söyle” dedikten sonra Başbakan Merkel’i kastederek “Kendisiyle konuştuğumuzda bana ‘Elimden geleni yapacağım’ diyor. Senin elinden gelen parlamentoda oylamaya katılmamak mı? Eğer dürüst olsaydın katılırdın ve ikinci ret (oyu) da senin oyun olurdu” demiştir.¹⁷

Türkiye’deki Ermenistanlı Ermeniler için ise “bizim vatandaşımız olmayan Ermenileri biz niye ülkemizde tutalım? Şu anda Avrupalıların yaptığı gibi biz de onları Ermenistan’a göndeririz. Yaparız bunu” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca Almanya için, dünyada soykırım konusunda söz söyleyebilecek en son ülkenin Almanya olduğunu belirten Erdoğan, “onlar önce Holokost’u yeniden tanımlasınlar, Namibya katliamını gözden geçirsinler” demiştir.¹⁸

Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın ise 1915 olaylarını bahane ederek Türkiye Cumhuriyeti ve milleti üzerinde baskı kurulmaya çalışıldığını, 1915 olaylarını tek taraflı şekilde soykırım olarak ilân edilmesi ve özgür tartışma imkânının engellenmek istenmesinin AİHM kararlarıyla çeliştiğini, Almanya’nın Holokost suçunu kabul ettiğini fakat derin bir suçluluk ve aklanma duygusuyla “tek soykırım yapan ben değilim, başkaları da yaptı” diyebilmek için Ermeni soykırım yalanının arkasına sığındığını, bu kararın Türk-Alman ilişkileri üzerinde hem siyasi hem de toplumsal etkileri olacağını, Almanya’da yaşayan üç milyon Türk’ün de bu karara tepkisiz kalmasının beklenemeyeceğini söylemiştir.¹⁹

Başbakan Binali Yıldırım ise “üzerinde hukukçuların bile anlayamadığı, tarihçilerin ittifak etmediği bu karar Türk milleti tarafından asla ve asla kabul

16 *Hürriyet*, 4. Haziran 2016

17 *Gündem*, 5 Haziran 2016

18 *Yeni Hayat*, 5 Haziran, 2016

19 *Vatan*, 3 Haziran 2016

edilemez, yok hükmündedir; bu kararlar Almanya ile Türkiye ilişkileri gerçek anlamda zehirlenmiştir” demiş, şartlar ne olursa olsun Türkiye’nin dostlarıyla, müttefikleriyle ilişkilerini sürdürmeye devam edeceğini belirtmiştir. Başbakan ayrıca Ermeni çetelerinin geçmişte Türkiye’ye yönelik terör faaliyetinin içinde yer aldığını, birçok diplomatın hayatına kastettiğini belirttikten sonra Ermenistan’ın, örtülü olarak, terör örgütlerine kucak açtığını, ancak bu aymaz tutumunun bedelini milyonlarca Ermeni’nin izolasyonla, yoksullukla, sakıntılarla ödemek mecburiyetinde kaldığına temasla Ermenistan’ın boş hayallerden vazgeçmesini ve bölgede iyi komşuluk ilişkileriyle hem halkının refahı hem ülkesinin geleceği için daha güzel işler yapması gerektiğini ifade etmiştir.²⁰ Alman Parlamentosunun bir yalana imza attığını, 100 yıl önce yaşanan bir göç olayını bugün önümüze soykırım olarak getirilmeye çalışıldığını, eski defterler açılırsa o defterlerde en az kaydı bulunanın Türkiye olduğunu, daha dün Avrupa’nın göbeğinde on binlerce Boşnak kardeşimizi katledenler karşısında ağzını açmayanların, Hocalı katliamında Azeri kardeşlerimizi bir gecede yok edenlerin bugün Ermenilerin hamiliğine soyunduğunu söylemiş ve “ kim ne yaparsa yapsın bu karar, Almanya ile ilişkilerimizi zedelemiştir; ümit ederiz ki yanlıştan kısa sürede dönülür” şeklinde konuşmuştur.²¹

Dışişleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu ise “Kararın utanç verici ve hukuka saygısız olduğunu, Ermeni anlatısını tartışılmaz bir gerçek gibi dayatmaya çalıştığını, ayrıca cehil, önyargılı ve mantık dışı olduğunu söylemiş, “Kendi tarihindeki kararlık sayfaları kapatmanın yolu sorumsuz ve mesnetsiz Meclis kararlarıyla başka ülkelerin tarihini karartmak değildir” demiştir.²²

Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Ömer Çelik ise Avrupa’yı sarsan göç krizi ve mülteci akımları konusunda yoğun bir diyalog varken ve daha yoğun bir işbirliğine ihtiyaç duyulurken, Alman Parlamentosunun böyle bir karar almasının işbirliğine gölge düşüren bir yaklaşım olduğunu söylemiştir.²³

Bu olay hakkında birçok bakan da Cumhurbaşkanı ve Başbakanın ifadeleri doğrultusunda görüşleri ile getirmişlerdir.²⁴

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, bir parlamentonun konusunun bu olmaması gerektiği, ortaya çıkan tablonun bizim kaldıracağımız, kabul

20 *Vatan*, 4 Haziran 2016

21 *Milliyet*, 5 Haziran 2016

22 *Zaman*, 3 Haziran 2016

23 *Milliyet*, 4 Haziran 2016

24 Kalkınma Bakanı Lütfi Elvan, *Vatan*, 4 Haziran 2016; Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, *Sabah* 3 Haziran 2016; Sağlık Bakanı Recep Akdağ, *Sabah*, 3 Haziran 20*16,

edeceğimiz bir tablo olmadığını, Almanya'nın soykırım olaylarında yanına bir kişi (Devlet) daha istediğini²⁵ söylemiştir.

CHP'nin Ermeni asıllı milletvekili Selina Doğan ise Türkiye'nin kafasını kuma sokmaktan vazgeçmesi gerektiğini, diğer katliamlarda, tüm kıyımlarda, tüm infial yaratan acı olaylarda olduğu gibi bu konuda da Meclis çatısı altında bir komisyon kurulmasını talep ettiklerini ama maalesef buna uygun zemin olmadığını ifade etmiştir.²⁶

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli bu karar sonucunda Türkiye-Almanya ilişkilerinin ağır bir yara aldığını, karşılıklı güvensizliğin derinleştiği, Almanya'nın ahlaken ve hukuken önce kendi geçmişine bakması, Türkiye'nin dostluğu yerine Ermeni Diasporasının yalan ve iftiralarnı tercih eden Almanya'ya muhakkak surette en etkili cevabın verilmesi gerektiği, bu karar karşısında başta (mültecileri) geri kabul anlaşması olmak üzere, İncirlikteki Alman askeri mevcudiyetiyle milli vicdanı rahatlatacak sorgulamaların hemen başlatılması ve gereğinin, etap etap, yapılmasını söylemiştir.²⁷

MHP Grup Başkanvekili Oktay Vural Almanya'ya yönelik bir yaptırımın gündeme gelmesini, mutlaka kararlı, somut şekilde adım atılmasını istemiş ve bu bağlamda Geri Kabul Anlaşması ve İncirlikte Alman askerlerine verilecek yeri zikretmiştir.²⁸

İş Dünyası ileri gelenleri de söz konusu kararı eleştirmişlerdir. Bunlar arasında başta TOBB Başkanı Rıfat Hisarlıkcıoğlu olmak üzere, MÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Nail Olpak, Türkiye İhracatçılar Meclisi Başkanı Büyükekeşi, İTHİB Başkanı İsmail Gül, TÜMSİYAD Genel Başkanı Yaşar Doğan sayılabilir.²⁹

Türkiye'de Alman Meclisinin bu kararına gerek siyasi alanda gerek iş dünyasında yöneltilen eleştiriler TBMM'ne de yansımış ve Meclis, AKP, CHP ve MHP milletvekillerinin katılımıyla kabul ettiği bir ortak bildiri de şu hususlar dile getirilmiştir:³⁰

“Almanya Federal Meclisi'nin 1915 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşanan tehcir ile ilgili asılsız Ermeni iddialarını

25 *Sabah*, 3 Haziran 2016

26 *Yurt*, 4 Haziran 2016

27 *Vatan*, 3 Haziran 2016

28 *Milliyet*, 4 Haziran 2016

29 *Akşam*, 6 Haziran 2016

30 *Hürriyet*, 2 Haziran 2016

esas alan haksız kararını yüce Türk milletinin temsilcisi olan bizler kabul etmiyor, esefle karşılıyor ve şiddetle kınıyoruz. Bu adaletsiz ve mesnetsiz kararın kabulü, milletimizde derin bir infiale yol açmıştır. Almanya Federal Meclisi'nin 1915 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan tehcirle ilgili taraflı, seçici ve asılsız Ermeni iddialarını esas alan kararın tarihi ve hukuki geçerliliği yoktur. Almanya Federal Meclisi bu kararıyla kendini tarihçilerin ve uluslararası mahkemelerin yerine koyarak, tarih yazmak ve soykırım gibi ciddi bir suç hakkında hüküm vermekle hem insan haklarını hem adaleti hem de tarih ve hukuku hiçe saymıştır. Bu tarihe ve geleceğe karşı hata olan karar, Türkiye- Almanya ilişkilerini mutlaka etkileyecek, aradaki dostluk köprülerine zarar verecektir. Bu konuda Türkiye Cumhuriyeti hükümetini gerekli tedbir ve kararları almaya davet ederken, kadim menfaatlerimizi haleldar edecek girişimler karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde her türlü desteğe hazır olduğumuzu ifade ederiz. Bizler bugüne kadar bazı ülkelerin parlamentolarında kabul edilen 1915 olayları hakkındaki asılsız soykırım iddialarını meşrulaştırmayı içeren karar, açıklama ve yasalar ile bundan sonra girişilebilecek tasarrufları tarihi gerçeklerin ve uluslararası hukukun ihlali olarak gördüğümüzü, tanımadığımızı ve hiçbir zaman tanımayacağımızı güçlü bir şekilde ifade ediyoruz.”

Oysa genel olarak, parlamentoların muhatabının diğer ülkeler parlamentoları olduğu hakkında genel bir kanı ve uygulama vardır.

HDP bu bildiriye imza atmamıştır. Başkanvekili İdris Baluken Partisinin bu tutumunu, “dünya parlamentolarından gelecek olan karar süreçlerini deklarasyon metinleriyle kınayıp çözüm arayan bir pozisyonu, bir siyasi tavrı Parlamento tartışıyor. Biz bu tavrın çözüm getirmediği ve doğru olmadığı kanaatindeyiz. Alman Parlamentosunun kendi iradesiyle ortaya koyduğu karar süreciyle ilgili de açıklama yapması gereken ya da süreci takip etmesi gereken kurumun Dışişleri ve Hükümet olduğu kanaatindeyiz” sözleriyle açıklamaya çalışmıştır. Oysa genel olarak, parlamentoların muhatabının diğer ülkeler parlamentoları olduğu hakkında genel bir kanı ve uygulama vardır.

Alman Parlamentosu kararına Türkiye’de yöneltilen eleştirilere ilişkin olarak Alman Hükümetinin tutumuna gelince, Almanya Başbakanı Angela Merkel “Almanya ile Türkiye’yi birbirine bağlayan birçok şey var. Herhangi bir konuda farklı görüşlerde de olsak ilişkilerimizin, dostane ve stratejik ilişkilerimizin, yelpazesi çok geniş, savunma konularından diğer birçok konuya kadar” demiştir. Ayrıca Almanya’daki Türklere temasla “Alman-Türk ilişkilerinin tüm yelpazesini korumak ve Almanya’da yaşayan Türk asıllı

insanlara da ülkemizin bir parçası olduklarını ve böyle kalacaklarını söylemek istiyoruz” şeklinde konuşmuştur.³¹

Görüldüğü gibi Alman Başbakanı Alman Meclisinin kararı ile Türkiye-Almanya arasındaki yoğun ilişkileri birbirinden ayırmaktadır. Bunun dışında Alman uyruğunu almış Türklere de, üstü kapalı bir şekilde, Almanya’ya sadık olmaları gerektiği mesajını vermeye çalışmaktadır.

Alman Hükümeti Sözcüsü Steffen Seibert Başbakanın sözlerini teyit ettikten sonra, Alman Meclisinde tartışmalı konuların gündeme getirildiği bir “demokratik kültür” olduğunu Meclisin Ermeni sorununu ele almasının normal olduğunu ifadeye çalışmış, diğer yandan soykırım iddiaları konusunda Türkiye’nin önerisi olan “Tarih Komisyonu” kurulmasını her zaman gündeme getireceklerini belirtmekle de Türk ve Ermeni görüşleri arasında bir denge kurmaya çalışmıştır.³²

Alman Meclisinin söz konusu kararı kabul etmesinin bazı sonuçları olmuştur. Bunları şöyle belirleyebiliriz:

- Alman Meclisi kararı, Türkiye’de soykırım iddiaları karşıtlığını yeniden güçlendirmiş ve siyasi alanda bir birleşme, bir mutabakat unsuru haline getirmiştir.
- Türkiye- Almanya ilişkilerinde bir duraksama hatta bir gerileme olmuştur. Ancak ekonomik ve askeri ilişkiler, iki tarafın da yararına için, olumsuz etkilenmemiştir.
- Türk halkında esasen bir süreden beri mevcut olan Alman aleyhtarlığı artmıştır.
- Şimdiye kadar Ermeni soykırımı iddiaları karşısında genellikle sesiz kalmış olan Almanya’daki Türklerin bir kısmı bu tasarıya karşı birleşmişler, gösteriler, yürüyüşler ve toplantılar düzenlemişlerdir.
- Türkiye’de Ermeni görüşlerini benimsemiş ve savunmuş olan liberal aydınlar ve bazı insan hakları koruyucuları, ülkede Almanya’ya karşıtlığı doruğa çıkınca, bu konuda sessiz kalmayı tercih etmişlerdi.
- Bu karara karşı Türkiye’de duyulan derin memnuniyetsizlik bazı tepkilere neden olmuştur. Türkiye’de İncirlik üssünde görev yapan bir

31 *Yeni Şafak*, 3 Haziran 2016

32 *Sabah*, 4 Haziran 2016

Alman birliğinin Alman Parlamentosu üyeleri tarafından ziyaret edilmesine izin verilmemesi bu çerçevede mütalaa etmek doğru olacaktır.

- Diğer yandan Ermeni soykırımı iddiaları dışındaki bir olayın, 15 Temmuz 2016 darbe girişime karşı yaklaşık 40.000 Türkün Köln’de, ellerinde Türk bayraklarıyla yaptıkları büyük gösterinin bir yandan Türklerin gerektiğinde birlikte hareket edebildiklerini gösterirken diğer yandan de bu darbe girişimine kayıtsız kalan Alman kamuoyu ve hükümetine karşı duyulan memnuniyetsizliğin bir ifadesi olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Köln’deki toplantıya TV aracılığı ile canlı olarak katılmasına Alman makamlarının izin vermemesi iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştur. Bu gösterinin Alman kamuoyunda Türklerin ülkeye uyum sağlamadığı yönünde bir tartışma başlatması ve bu çerçevede Başbakan Angela Merkel’in “uzun süredir Almanya’da yaşayan Türk asıllı vatandaşlardan ülkemize büyük oranda sadakat geliştirmelerini bekliyoruz” sözleri³³ de bu gösteriyi düzenleyen Avrupalı Türk Demokratlar Birliği tarafından eleştirilmiştir.³⁴

2. FRANSA

Ermeni asıllı Fransız vatandaşların pek çoğunun başlıca isteğinin Ermeni soykırımı iddialarını kabul etmeyen kişilerin cezalandırılmasını sağlayacak bir kanun kabul edilmesi olduğunu daha önce açıklamıştık.³⁵ Ancak Fransız Anayasa Konseyinin 8 Ocak 2016 tarihli kararı sadece Ermeni soykırımı iddiaları ele alan bir kanunun çıkartılmasını adeta imkânsız hale getirmişti. Buna rağmen Fransız Ermenilerinin önde gelenleri böyle bir kanun çıkarılması için ısrar etmişler ve Başkan Hollande’a baskı yapmaya çalışmışlardır. Hollande bu duruma bir çare bulunması için, tanınmış hukukçu Jean-Paul Costa’yı görevlendirmiştir. Adı geçenin yardımıyla hazırlanan yeni bir tasarı Eşitlik ve Vatandaşlık Kanununa eklenmiştir. Tasarı soykırım ve insanlığa karşı suçları inkâr eden, küçümseyen ve sıradanlaştıran kişileri bir yıla kadar hapsine ve 40.000 Avro para cezasına çarptırılmasını öngörmektedir.

Tasarı 27 Haziran 2016 tarihinde 21 milletvekilinin hazır bulunduğu bir oturumda oybirliği ile kabul edilmiştir.³⁶ Fransız Meclisinde beş yüz küsur

33 “Merkel, Türklere’den devlete sadakat istedi” *Milliyet*, 24 Ağustos 2016.

34 Agm.

35 *Ermeni Araştırmaları* Sayı 53, ss. 33-36.

36 “Génocide arménienne; Les Députés votent la Pénalisation de la Négation,” *AFP*, 1 July 2016.

milletvekili bulunduğu hatırlandığında bu rakam çok düşüktür; ancak oylama hukuken geçerlidir. Meclis üyelerinden büyük bir kısmının oylamaya katılmamış olması yapılan değişikliğin kamuoyu tarafından yeterince desteklenmediği anlamına gelmektedir.

Söz konusu değişikliğin uygulanabilmesi için Senato tarafından da kabul edilmesi ve Başkan tarafından imzalanması (bunda bir zorluk olmayacaktır) gerekecektir. Diğer yandan 60 milletvekili veya 60 senatör veya Millet Meclisi veya Senato Başkanı bu kanunun Anayasaya uygunluğunu incelenmesi için Anayasa Konseyine (Mahkemesine) başvurabileceklerdir. Hatırlanacağı üzere Anayasa Konseyi 2012 yılında benzer bir kanunu ifade özgürlüğüne aykırı bularak iptal etmişti.

Söz konusu kanunda genel olarak soykırımlardan bahsedilmekle birlikte “Ermeni soykırımı” sözcükleri bulunmamaktadır. Bu durumda, herhangi bir “inkâr” olayında 1915 olaylarının soykırım olduğunun kanıtlanması gerekecektir ki bunun için de Fransa’nın Ermeni soykırımını tanıdığı 2001 yılı kanununa atıfta bulunulması gerekecektir. Oysa 1948 BM soykırım Sözleşmesine göre bir olayın soykırım olup olmadığına ya bir ulusal mahkeme veya Uluslararası Ceza Mahkemesi karar vermektedir, diğer bir deyimle Fransız Millet Meclisinin bu konudaki kararı yeterli değildir.

Bu arada üzerinde durulması gereken husus, Fransa’da zaman zaman Yahudi Holokost’unu inkâr edenlerin bulunmasına karşılık Ermeni soykırım iddialarını inkârı olarak nitelendirilebilecek bir olayın, bilinmemesidir; diğer bir deyimle yaklaşık on yıldan beri Ermeni “soykırım”ını inkâr edenlerin cezalandırılması için boşuna çaba harcanmıştır.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı söz konusu kanuna ilişkin olarak şu açıklamayı yapmıştır:

SC-23, 6 Temmuz 2016, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç’in Fransa Ulusal Meclisinde Kabul Edilen, “Basın Özgürlüğü Kanununa” İlişkin Değişiklik Tasarısı Hakkındaki Bir Soruya Cevabı

Fransız Ulusal Meclisinin kabul ettiği, savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırımların inkârının belirli koşullar altında cezalandırılmasına yönelik yasa değişikliği tasarısının hazırlık ve kabul süreçlerini yakından izledik.

Mevcut haliyle yasalastığı takdirde, tasarı başta AİHM ve Fransa Anayasa Konseyi içtihatları olmak üzere, hukuka aykırı şekilde ifade özgürlüğünün sınırlanması riskini doğurabilecektir.

Henüz yasalaşmamış olan bu tasarıyla ilgili olarak önümüzdeki dönemde Fransız Senatosu nezdinde işleyecek süreci de tabiatıyla yakından takip edeceğiz.

Beklentimiz, Fransız Senatosu'nun tasarımı, ifade özgürlüğünü sınırlama riski taşıyan unsurlarından arındırmasıdır.

Görüldüğü üzere Türkiye Dışişleri Bakanlığı bu kanun tasarısının, başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Fransa Anayasa Konseyi içtihatlarına göre, ifade özgürlüğünün sınırlandırılması riskini taşıması üzerinde durmaktadır.

3. RUSYA FEDERASYONU

24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus savaş uçağının Türkiye sınırını ihlal etmesi, üzerine Türk uçakları tarafında düşürülmesi olayı Türkiye-Rusya ilişkilerinde ciddi bir bunalıma yol açtığını ve Rusya'nın da, misilleme olarak, başta ticaret ve turizm olmak üzere Türkiye ile ilişkilerine bazı kısıtlamalar getirdiğini daha önce görmüştük.³⁷

Bu olaydan sonra Rus Parlamentosunda Ermeni soykırım iddiaları reddedenlerin cezalandırılmasını öngören bir kanun tasarısı verilmiş, ayrıca bazı milletvekilleri. 1921 tarihli Türkiye –Sovyetler Birliği Dostluk ve Kardeşlik antlaşmasının reddedilmesini istemişlerdir. Bu arada artık Türk tarım ürünlerinin satılmadığı Rusya'ya Ermeni ürünleri satılması gündeme gelmiş, ancak Ermenistan'ın böyle bir üretim kapasitesinin bulunmadığı kısa zamanda anlaşılmıştır.

Uçak düşürme olayından bir süre sonra Rusya'nın Türkiye'ye karşı aldığı kısıtlayıcı önlemlerin iki ülkeye de zarar verdiği meydana çıkınca bunların kaldırılması ve ilişkilerin normal hale getirilmesi için bir sessiz diplomasi yürütülmeye başlanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir Rus uçağının düşürülmesi için üzüntülerini bildirmesi ancak bu olayda kasıt olmadığını vurgulamasından³⁸ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya'ya giderek Başkan Putin'le görüşmesinden sonra³⁹ Rusya Türkiye'ye uygulanan önlemlerden bazılarını kaldırarak ilişkilerin normalleşmesi yolunda adımlar atılmıştır.⁴⁰

37 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 53 ss.54–61

38 “Kremlin: Cumhurbaşkanı Erdoğan Rusya lideri Putin'e üzüntülerini bildirdi” *Hürriyet* 27 Haziran 2016

39 “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya dönüşünde uçakta gazetecilere konuştu” *Habertürk*, 11 Ağustos 2016 <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1280193-cumhurbaskani-erdogan-rusya-donusunde-ucakta-gazetecilere-konustu>

40 “Putin, Türkiye kararnameini imzaladı”, *Sabah* 1 July, 2016

4. VATİKAN

Papa Francesco'nun Ermeni soykırım iddialarını benimsemesi ve bunu açıkça itiraf etmesi Türkiye ile Papalık arasında bunalımlara neden olduğunu daha önce gördük.⁴¹ Bunların en önemlisi Papa'nın 2015 Nisan ayında yönettiği bir ayinde, daha önce uyarılmış olmasına rağmen, soykırım sözcüğünü kullanmış olmasıdır. Türkiye, bu olayı protesto anlamında, Vatikan'daki büyükelçisini geri çekmişti. 2016 Şubat ayı başında, Vatikan'ın Türk tarafının görüşlerini yansıtan bir açıklama yapmasıyla ilişkiler yeniden normale dönmüş ve Türkiye Büyükelçisi de görevine başlamıştı.

Ermenistan Hükümeti ve Eçmiyazin Baş Patriğinin ısrarlı davetlerini kabul eden Papa 24-26 Haziran 2016 tarihlerinde Ermenistan'ı ziyaret etmiştir. Sebep olduğu bunalım nedeniyle Papa'nın bu ziyaret sırasında "Ermeni soykırımı" sözcüklerini kullanması beklenmiyordu. Nitekim bu ziyaretin ilk gününde yapacağı ve metni önceden dağıtılmış konuşma metninde bu sözcük yer almıyordu.

Sarkisyan, Papa'yı karşılama töreninde yaptığı bir konuşmada Ermeni soykırımının tarihi bir olay ve inkâr edilemez bir gerçek olduğunu söylemiş ayrıca suçlu arama peşinde olmadıklarını, sadece olayları kendi adlarıyla anmak istediklerini, bunun iki komşu halka gerçek uzlaşma yolunda ilerlemeleri olanağını vereceğini, geçmişini tanıyarak af dileyerek ve temiz bir vicdanla müreffeh bir ortak geleceği paylaşabileceklerini⁴² ifade etmiştir.

Papa cevap olarak yaptığı konuşmada,⁴³ elindeki metinde olmamasına rağmen, "bu trajedi, bu soykırım"ın gelecek yüzyılın felaket serilerinden ilki olduğunu ifade etmekle⁴⁴ soykırım sözcüğünü kullanmıştır.

XX. Yüzyılda, kitle halinde öldürmeler söz konusu olduğunda, ilk olay Alman Sömürge idaresinin günümüz Namibya'sında yaptığı katliamlardır. Ardında Balkan Savaşları sırasında, etnik temizlik amacıyla, çok sayıda Müslüman'ın öldürülmesi gelmektedir.

41 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51 ss 97-118; Sayı53, ss 62-66

42 "Pope Francis, International Powers "Looked the Other Way" During the Armenian Genocide" *American Magazine*, June 24, 2016

43 "Armenia, Pope Speaks of Armenian Massacres and Christian Persecution", *Independent Catholic News*, June 25, 2016

44 "A Reception In Honor Of His Holiness Pope Francis Took Place At The Presidential Palace" <http://www.president.am/en/press-release/item/2016/06/24/President-Serzh-Sargsyan-reception-in-honor-Rome-Pope/>

Papa bu sözleriyle yukarıda değindiğimiz Vatikan'ın 3 Şubat 2016 tarihli açıklamasına uygun hareket etmemiştir. Ayrıca bu soykırımın geçen yüzyılın ilk felâketlerinden biri olduğunu ileri sürerek bir yanlış da yapmıştır. XX. Yüzyılda, kitle halinde öldürmeler söz konusu olduğunda, ilk olay Alman Sömürge idaresinin günümüz Namibya'sında yaptığı katliamlardır. Ardında Balkan Savaşları sırasında, etnik temizlik amacıyla, çok sayıda Müslüman'ın öldürülmesi gelmektedir.

Papa'nın bu sözlerine Türkiye'den tepki gösterilmesi gecikmemiştir: Başbakan Yardımcısı Nurettin Canikli yaptığı bir açıklamada Papa'nın konuşmasını çok büyük bir talihsizlik olarak nitelendirmiş, Papalığın faaliyetlerinde Haçlı zihniyetinin izlerini ve bütün yansımalarını görmenin mümkün olduğunu belirtmiş, ayrıca "Bu güne kadar Türkiye Avrupa Birliğine hangi gerekçeyle alınmamış ise, Papa da bu tür açıklamaları aynı gerekçeyle yapıyor. Tabii ciddiye almıyoruz" demiştir.⁴⁵

Vatikan Sözcüsü Peder Federico Lombardi Başbakan Yardımcısının bu sözleri cevap vererek, "Eğer Papa'yı dinlerseniz Haçlı zihniyetiyle alakasının olmadığını görürsünüz. Papa'nın gerçek niyeti her zaman için halklar arasında barış ve uzlaşma inşa etmektir. Soykırım Sözcüğünü kullanması "yalnızca ve yalnızca karşılıklı anlayış, diyalog ve uzlaşma zemini oluşturmaya yardımcı olma amacı taşımaktır" demiştir.⁴⁶ Ayrıca Papa'nın sözleri için Türkiye'den resmen bir şikâyet almadıklarını da ifade etmiştir.⁴⁷

Papa'nın ziyareti sırasında soykırım sözcüğü ikinci kez Karekin II ile birlikte yayınladıkları ortak bildiriye yer almıştır. Papa Jean-Paul II'nin 21 Eylül 2001 tarihinde Ermenistan'ı ziyareti sırasında yayınlanan ortak bildiriye ifadeler aynen tekrarlayarak bir buçuk milyon Ermeni Hıristiyan'ın imhasına, genel olarak, Yirminci Yüzyılın ilk soykırımı olarak atıfta bulunulduğu belirtilmiştir

Papa bu ziyareti sırasında başka vesilelerle de Türkiye'ye temas etmiş ve Ermeni ve Türk halkları arasında uzlaşma ve Karabağ'da barış olmasından bahsetmiştir.⁴⁸ 25 Haziran'da Erivan'da Cumhuriyet Meydanında karşılıklı olarak yapılan konuşmalarda Baş Patrik Karekin II, Türkiye ve Azerbaycan'ın

45 "Canikli'den Papa'ya 'soykırım' tepkisi", *Yenişafak*, 25 Haziran 2016.

<http://www.yenisafak.com/gundem/canikliden-papaya-soykirim-tepkisi-2486822>

46 "Vatikan'dan yanıt: Papa Türk halkı aleyhine bir şey söylemedi" *BBC Türkçe*, 26 Haziran 2016 <http://www.mynet.com/haber/dunya/vatikandan-yanit-papa-turk-halki-aleyhine-bir-sey-soylemedi-2513098-1>

47 "Pope Compares Armenian Genocide to Current Plight of Christian in Middle East" *Nbcnews.com*, 26 Haziran 2016.

48 "Pope Francis: I wish Normalization of Relations to Armenia, Turkey". *Tass*, 25 Haziran 2016

yeren ve Azerbaycan'ı ateşkesi ihlâl ile suçlayan bir konuşma yapmasına karşılık Papa halka intikam alma duygularına direnmeleri ve Türkiye ile uzlaşma için çaba harcamaları çağrısında bulunmuştur.⁴⁹

Ziyaretinin son günü olan 26 Haziran'da Papa, Karekin II ile birlikte Türk sınırına yakın Khor Virap manastırına giderek, oradan Ağrı Dağı'na doğru güvercin uçurmuşlardır.⁵⁰ Bu sembolik jest Türkiye'yi barış yapmaya davet ediyordu. Aslında barış ve uzlaşma isteyen tarafın Türkiye olduğu düşünüldüğünde bu hareketin fazla bir anlamı yoktur. Bu vesileyle Papa, birçok ülkenin istediği gibi, kendisinin de sınırın açılmasını görmek istediğini⁵¹ söylemiştir.

Papa Ermenistan'ı ziyaretinden sonra Roma'ya dönerken uçakta gazetecilerle çeşitli konularda uzun bir söyleşi yapmış ve "soykırım" konusu üzerinde de özellikle durmuştur.⁵²

Papa soykırım sözcüğünü saldırgan bir amaçla söylemediğini, Arjantin'de Ermenilerin imhası için daima soykırım sözcüğünün kullanıldığını, Papa olduktan sonra "soykırım" sözcüğünün saldırgan olduğunu kendisine söylediklerini, her zaman üç soykırımdan bahsettiğini, birincisinin Ermeni soykırımı olduğunu, diğer ikisinin Hitler ve Stalin'in soykırımları olduğunu söylemiştir.

Erivan'daki konuşmasında, metinde olmamasına karşın neden "soykırım" sözcüğünü kullandığı hakkındaki bir soruya ise bunun Başkan Sarkisyan'ın yaptığı konuşmanın tonundan, ayrıca kendisinin (Arjantin'deki) konuşmalarından ve geçen yıl San Pietro katedralinde yapmış olduğu konuşmada bu sözcüğü kullanmış olmasından kaynaklandığını, bu durumda bu sözcüğü kullanmamasının garip olacağını söylemiştir. Papa bu söyleşi sırasında, büyük devletlerin soykırım konusuyla ilgilenmediklerini de ifade etmiştir.

Kısaca Papa, Vatikan Devlet Sekreterliğinin kendisini soykırım sözcüğünü kullanmaması için ikaz etmiş ve yapacağı konuşma metninde de bu sözcüğe yer vermemiş olmasına rağmen, Başkan Sarkisyan'ın bu konuya değinmesi üzerine "soykırım" sözcüğünü kullandığını söylemiştir. Tabii Papa, herhangi bir sözcüğü kullanmakta özgürdür. Ancak Türkiye çapında bir ülkenin bu

49 "Pope Pays Tribute to Armenian Massacre Victims", *Wall Street Journal*, 25 June, 2016

50 "Le Pape Termine Sa Visite en Arménie par un Lâcher de Colombe", *armenews.com*, 27 Haziran 2016

51 "Pope Francis Wraps Up 3-Days Visit to Armenia". *WGN-TV*, 26 June 2016

52 "Full Text: Pope Francis' in-Flight Press Conference From Armenia" *Catholic News Agency*, 26 June 2016

sözcüğe karşı duyduğu infialli dikkate alarak soykırım kelimesini telaffuz etmeyebilirdi. Geçen yıl ayinde bu sözcüğü kullananmış olması bunu her yıl yapmaması için yeterli bir neden olurdu. Ancak Papa, dini nedenlerle Türkiye ile değil Ermenistan ile ilgileniyor ve bu ülkeyi tatmin etmeye çalışıyordu.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı ise Papa'nın ziyaretinden sonra şu açıklamayı yapmıştır:

No: 145, 27 Haziran 2016, Papa Fransuva'nın 24-26 Haziran 2016 Tarihlerinde Gerçekleştirdiği Ermenistan Ziyareti Kapsamında Yaptığı Açıklamalar ve İmzalanan Ortak Bildiri Hk.

Papa Fransuva'nın 24-26 Haziran 2016 tarihlerinde gerçekleştirdiği Ermenistan ziyareti sırasında sözde soykırım anıtına gitmesi, 1915 olaylarına ilişkin talihsiz açıklamalar yapması, Ermeni Katolikosluğuyla imzalanan Ortak Bildiri'de 1915 olaylarına dair kabul edilemez atıflarda bulunulması ve dönüş yolunda yalan ve iftira olduğu kanıtlanmış ifadelerin zikredilmesi, Papa Fransuva'nın, 1915 olaylarına ilişkin tarihi gerçeklerle ve hukukla bağdaşmayan Ermeni anlatısına olan koşulsuz bağlılığını bir kez daha göstermiştir.

Esasen, anılan ziyaret öncesindeki açıklamalar ve ziyaret için yapılan hazırlıkların niteliği dahi söz konusu ziyaretin istismar edildiğini açıkça ortaya koymaktayken, maalesef Papa Fransuva geçen sene Türkiye ve Türk halkı nezdinde yarattığı hayal kırıklığının bir benzerini yaşatmış, Birinci Dünya Savaşı yıllarında çekilen acılar ve verilen kayıplar arasında bir kez daha din temelli ayrımcılık yapılmıştır.

Papa Fransuva'nın, Ermenistan ziyareti sırasında sergilediği, tarihsel olaylara taraflı yaklaşım ve diğerini ötekileştirmeye yönelik tutumu, ne sürekli vurguladığı farklı gruplar arasında barış ve dostluğun tesis edilmesi yönündeki çabalarıyla, ne de Vatikan Basın Bürosu'nun 3 Şubat 2016 tarihinde yaptığı ve 1915 olaylarına ilişkin olarak, Ortak Tarih Komisyonu önerimizi öne çıkaran, ayrıca, 1977 yılında ASALA iltisaklı teröre şehit verdiğimiz Vatikan Büyükelçimiz Taha Carım'ın hatirasına atıfla terörü kınayan açıklamasıyla örtüşmektedir.

Bu veçhesiyle, Papa Fransuva'nın Ermenistan ziyaretininin, geçtiğimiz Nisan ayında Yukarı Karabağ temas hattında ve Azerbaycan-Ermenistan sınırının bazı kesimlerinde gerçekleşen çatışmaların da gösterdiği üzere, Güney Kafkasya'nın, bilhassa bu kritik dönemde, ihtiyaç duyduğu barış ve istikrara hiçbir katkı sağlamadığını da üzümlere müşahede ediyoruz.

Oysa, Papalık gibi ulvi bir makamı temsil eden kişilerin gelecek nesillere dostluk ve barışı miras bırakmaya çalışması ve hukuka saygılı, uzlaştırıcı bir tutum izlemesi beklenir.

Bu metinde önemi noktalar şu şekilde sıralanabilir. Önce 1915 olaylarına gönderme yapılmasının kabul edilmez olduğu belirtilmiştir. Ayrıca 1915 olayları hakkında Ermeni görüşlerinin kayıtsız ve şartsız kabul tarihi olay ve hukukla bağdaşamayacağı ifade edilmiştir. Son olarak da Papa'nın Ermenistan ziyaretinin Güney Kafkaslarda barış ve istikrarın sağlanmasına herhangi bir katkıda bulunmadığı vurgulanmıştır.

Kısaca, bazı dini nedenlerle Ermenistan'a hoş görünmeye çalışan Papa Türkiye ile olan ve 23 Şubat bildirisinden sonra düzelme aşamasına girmiş bulunan ilişkilerin yeniden gerilemesine neden olmuştur.

Buna karşılık, Gaziantep'te 51 kişinin ölümüne neden olan canlı bomba olayından sonra 21 Ağustos'ta Roma'daki St. Peter meydanında kendisini dinleyen on binlerce kişiyi "Dün sevgili Türkiye'de meydana gelen kanlı suikastın üzücü haberi bana iletilmiştir. Şehitler, ölümler, yaralıları için dua edelim, herkes için barış dileyelim" sözleriyle bir dakikalık saygı duruşuna davet etmesi⁵³ yerinde bir hareket olmuştur.

5. DİĞER ÜLKELER

Ermeni soykırımı iddialarının kabulü için, yukarıda açıkladığımız ülkeler dışında kalan bazı ülke parlamentolarında etkinlikler görülmüş ancak bunlar ilgili parlamentoların bir karar kabul etmesi noktasına ulaşmamıştır. Aşağıda bu konuda kısa bilgi vermekteyiz.

a. Çek Cumhuriyeti

Komşularının hepsinin Ermeni soykırım iddialarını kabul etmiş olması ve bunların içinde özellikle Almanya'nın bulunması, Avrupa Parlamentosunun 2015 yılında bu iddialar için özel bir karar kabul etmiş olması, Papa Francesco'nun da aynı yıl, Vatikan'da düzenlenen özel bir ayinde 1915 olaylarını soykırım olarak tanımlaması Çek Parlamentosunda soykırım iddialarının benimsenmesi için güçlü bir eğilim doğmasına neden olmuştur. Ne var ki Çek hükümetinin Türkiye ile ilişkileri dikkate alarak, hiç olmazsa

53 Fatih Çekirge, "Sen Pier Meydanında Dua" *Hürriyet*, 22 Ağustos 2016.

şimdilik, böyle bir karara gerek görmemesi bu konuda bir karar alınmasını engellemiştir. Buna karşılık Parlamento'daki Ermeni tezlerini benimseyenler Parlamentonun Dış İşleri Komisyonunun oybirliği ile bir karar alınmasını sağlamışlardır.⁵⁴

Ancak Parlamentonun tamamı tarafından oylanmadığı için bu karar tam bir “tanıma” sayılmamıştır. Çek Cumhurbaşkanı Milos Zeman Haziran ayında Ermenistan'ı ziyareti sırasında bu “eksikliği” telafi etmek istercesine kendisinin Çek Parlamentosuna Ermeni soykırım iddialarının tanınması için bir çağırıda bulunacağını bildirmiş, ayrıca Soykırım Anıtına giderek de saygı duruşunda bulunmuştur.⁵⁵ Cumhurbaşkanı'nın bu tutumu nedeniyle ileride Ermeni soykırımı iddialarının yeniden Çek Parlamentonun gündemine alınması olasıdır.

b. İsrail

İsrail Parlamentosunda (Knesset) bir grup yıllardan beri Ermeni soykırım iddialarının kabulü için çaba harcamaktadır. Mavi Marmara olayından sonra bu Gruba verilen destek artmış olmakla beraber Hükümetin desteğini sağlayamadıkları için başarı olamamışlardır.

İsrail Hükümeti ise Türkiye ile ilişkilerin en gergin olduğu zamanda dahi, Ermeni soykırım iddiaları benimsemeyi düşünmemiş ve böylelikle bu ilişkilere yeni bir sorun eklememek gibi basiretli bir tutum sergilemiştir. Buna karşın parlamento içinde ve dışında 1915 olaylarını “soykırım” olarak görenlerin sayısında artış olduğu görülmüştür.

Bir önceki Cumhurbaşkanı Şimon Perez'in aksine yeni Cumhurbaşkanı Reuven Rivlin öteden beri Ermeni soykırımı varsayımını açıkça desteklemiştir. Parlamento Başkanı Yuli Edelstein'in tutumu da aynıdır. Meretz Partisi Başkanı Zahava Gal- on yıllardan beri söz konusu iddiaların aktif destekleyicisidir. Kısaca normal koşullarda Knesset'e Ermeni görüşlerini destekleyenlerin çoğunlukta olduğu izlemi edinilmektedir.

Bu konuda Parlamentodan bir karar çıkarmanın güçlüğü karşısında Ermeni görüşlerine taraftar olanlar Parlamentonun Eğitim, Kültür ve Spor Komitesinden 1 Ağustos 2016 tarihinde Ermeni soykırım iddialarını kabul

⁵⁴ *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 53, s. 31

⁵⁵ “La Presse du Jour Couvre la Visite d'Etat en Arménie du Président de la République Tchèque Milos Zeman” *Armenews.com*, 16 Haziran 2016

eden ve Hükümetin de kabul etmesini isteyen bir karar alınmasını sağlamışlardır.⁵⁶

Bu karar ne Knesset'i ne de Hükümeti bağlamadığı için hukuki ve/veya siyasi bir sonuç doğurmayacaktır. Ancak, bu konu kapanmamış olduğundan gelecekte Knesset'in soykırım iddialarını kabul etmesi için girişimlerin süreceği anlaşılmaktadır.

c. Mısır

Daha önce Türkiye- Mısır ilişkilerindeki gerginlik sonucunda Mısır Parlamentosunda Ermeni soykırım iddialarının kabul edileceğine dair bazı haberler çıktığını bildirmiştik.⁵⁷

Temmuz 2016 ayı sonunda Mustafa Bekri adında bir milletvekili, 337 milletvekilinin de imzasını taşıyan bir önergeyi Parlamento başkanlığına vererek Ermeni soykırımı iddialarının kabul edilmesini istemiştir. Parlamantonun salt çoğunluğu 298 olduğuna göre, söz konusu önerenin, oya konduğu ve Hükümet de itiraz etmediği takdirde kabul edilmesi gerekmektedir.⁵⁸

Tasarıyı destekleyen Talat Khalil adında bir milletvekili soykırım yapanların bu suçu kabul etmeleri ve af dilemeleri gerektiğini, ancak Türkiye'deki rejimin bunu yapmayacağını, 1915ten beri Mısır'ın Ermeniler için bir barınak olduğunu, bu tasarının Mısır Parlamentosunun Türkiye'ye karşı bir hareketi değil, insani mülahazaların bir sonucu olarak görülmesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁹

Bu tasarının akıbetini Mısır-Türkiye ilişkilerinin tayin edeceğinde şüphe bulunmamaktadır. İlişkilerde iyileşme sağlanamadığı takdirde tasarının kabul edilmesi olasılığı vardır. Aksi halde ilişkiler beklenen gelişmeyi gösterirse tasarının rafa kaldırılması mümkündür. Mısır Devlet Başkanı Abdulfettah Es-Sisi'nin 25 Ağustos'ta bir konuşmasında "Türklerle düşmanlık gerektirecek durum yok" şeklindeki sözler⁶⁰ iki ülke arasındaki ilişkilerin normale dönmekte olduğunun işareti olarak sayılabilir.

56 "Knesset Education Committee Recognizes Armenian Genocide" *The Times of Israel*, 1 Ağustos 2016.

57 *Ermeni Araştırmaları* Sayı 53, s. 86-87

58 "Mısır'da 'Ermeni soykırım tasarısı' parlamentoya sunuldu" *AA*, 26 Temmuz 2016
<http://aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/misirda-ermeni-soykirimi-tasarisi-parlamentoya-sunuldu/615938>

59 "Egypt Mps Call on Parliament to Recognize Armenian Genocide" *Ahram Online*, Egypt, 26 Temmuz 2016.

60 *Hürriyet*, 26 Ağustos 2016

d. Lübnan

Geçen sayımızda Lübnan'ın Ermeni soykırımı iddiaları konusundaki tutumu hakkında ayrıntılı bilgi vermiştik.⁶¹

Cemaatlerin çıkarları üzerine kurulmuş bir devlet olan Lübnan'da Ermeni cemaatinin, anayasa uyarınca, gerek Parlamentoda gerek Hükümette yer alması nedeniyle soykırım iddialarını öne sürülmesine imkân sağlayan bir durum vardır. Diğer yandan Lübnan Hıristiyanlarının da, ilke olarak bu iddiaları benimsemiş oldukları görülmektedir. Nitekim bu nedenle Lübnan Parlamentosu şimdiye kadar iki kez soykırım iddialarını kabul eden kararlar almıştır.

Bunun haricinde bazı Lübnanlı politikacılarının bu konuda kişisel davranışlarda görülmektedir. Bunun en son örneğini Kültür Bakanı Roni Arayji vermiş olup adı geçen 10 Mayıs 2016 tarihinde Ermeniler tarafından düzenlenen bir toplantıda yapmış olduğu konuşmada Birinci Dünya Savaşında Ermenistan ve Lübnan'ın maruz kaldığı şiddet hareketlerinin günümüzde Suriye ve Lübnan'da olanlarla aynı olduğunu ileri sürmüştür ayrıca Ermeni halkının “kurban” olarak (zarar gören taraf olarak) tanınmayı istediğini, oysa günümüz Türkiye'sinin tarihi gerçeği inkâr etmeyi sürdürdüğünü ve “hafifletici” nedenlerin arkasına saklandığını, böylelikle zarar görenlerin mirasçılarına maddi ve manevi tazminat ödemekten kaçınmaya çalıştığını söylemiştir. Ayrıca bir soykırımı haklı gösterebilmek için “hafifletici” nedenler ileri sürülemeyeceği ifade etmiştir.⁶²

Kültür bakanı Arayji'nin Ermenilerin bilinen görüşleri yansıtan bu görüşlerinin kişisel olduğunu ve Lübnan Hükümetini bağlamadığını ayrıca söylemeye gerek yoktur.

III – KARABAĞ SORUNUNA İLİŞKİN GELİŞMELER

Karabağ sorunu, tüm arabuluculuk girişimlerine rağmen, yirmi küsur yıldır, olumlu hiçbir sonuca varmadan devam etmektedir. Bu durum Kafkaslarda güvensizlik yaratmakta, tarafların aşırı silahlanmasına yol açmakta ve Nisan ayında olduğu gibi büyük çapta çarpışmalara neden olmaktadır.

Bunun dışında Karabağ konusunda dikkate alınması gereken bir diğer husus

61 *Ermeni Araştırmaları* Sayı 53, ss.84-86

62 “Liban: Le Génocide arménien: Histoire et Droits de L'Homme” *L'Orient le Jour*, 12 Mayıs 2016

halen uygulamakta olan ateşkesin, kamuoyunda Karabağ ve çevresindeki ilçelerin sanki Ermenistan'a aitmiş gibi bir kanı uyandırmış olmasıdır. Diğer bir deyimle ateşkesle meydana çıkan geçici bir durum zaman içinde devamlı bir statü gibi algılanmaya başlanmıştır. Ancak yukarıda değindiğimiz çarpışmalar son zamanlarda bu algıyı bozmakta, Karabağ sorunun mevcut olduğunu hatırlatmakta ve daha da önemlisi sorunun çözümü için uluslararası girişimleri arttırmaktadır.

Söz konu çarpışmaların en büyüğü 2 Nisan 2016 tarihinde başlamış, dört gün kadar sürdükten sonra, Rusya'nın girişimleri sonucunda 5 Nisan'da Azerbaycan ve Ermenistan genelkurmay başkanları Moskova'da bir ateşkes imzalamışlardır.

Bu çarpışmalarda Azerbaycan güçlerinin üstünlük sağladığı ve büyük olmamakla beraber bazı toprakları ele geçirdiği ayrıca Azerilere nazaran Ermenilerin daha fazla kayıp verdiği anlaşılmaktadır. Böylelikle Karabağ ile ilgili çarpışmalarda yirmi beş yılı aşan bir süre içinde Azerbaycan ilk kez başarılı olmuştur.

Bu olayın bazı sonuçları vardır.

Önce ne ABD'nin ne de AB ülkelerinin bu olayda kayda değer bir rol oynamamış olduklarını belirtmemiz gerekmektedir. Bu, bölgede bir siyasi ve ekonomik alanda önemli varlıklarının olmamasından ileri gelmektedir.

Buna karşın Rusya hemen her alanda bu bölgede mevcuttur. Rusya, Ermenistan'ın başlıca enerji tedarikçisidir. Ayrıca Ermenistan'da, boru hatları ve demiryolları dahil, bir çok ekonomik sektör Rus firmalarının idaresi altındadır. Ermenistan silahlarını Rusya'dan almaktadır. Diğer yandan Ermenistan kamuoyunda Rusya'nın ülkenin güvenliğini sağladığı hakkında, doğru veya yanlış, köklü bir inanç mevcuttur.

Silahlarını esas itibariyle Rusya'dan satın alması hariç, Azerbaycan'ın Rusya'ya bağımlılığı daha azdır. Ancak başlıca sorun Karabağ olduğu için, silah temin etmek en önemli konular arasına girmekte bu da Rusya'ya verilen önemi arttırmaktadır.

İki ülke ile yakın ilişkileri ve özellikle başlıca silah satıcısı olması nedeniyle Rusya, sonunda Karabağ Sorununun başlıca "hakemi" haline gelmiştir.

Türkiye'nin bu çarpışmalar karşısındaki tutumuna gelince, beklendiği gibi, çekincesiz bir şekilde Azerbaycan'ın yanında yer alındığı görülmektedir.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı çarpışmaların başladığı gün aşağıdaki açıklamayı yayınlamıştır:⁶³

No: 82, 2 Nisan 2016, Temas Hattında ve Azerbaycan-Ermenistan Sınır Hattında Devam Eden Çatışmalar Hk.

Ermenistan tarafından 1 Nisan'ı 2 Nisan'a bağlayan gece temas hattında Azerbaycan'a yönelik olarak başlatılan topçu ateşleri ve sivil halkı da etkileyen saldırıları kınıyoruz. Şehit olan Azerbaycanlı kardeşlerimize Allah'tan rahmet, yakınlarına sabır, yaralılara ise acil şifalar diliyoruz. Ermenistan'ı ateşkese uymaya ve çatışmalara biran önce son vermeye davet ediyoruz.

Ermenistan yaklaşık çeyrek asırdır Azerbaycan'ın topraklarının beşte birini işgal altında tutmaktadır. Söz konusu işgal sona ermediği ve Ermenistan saldırgan tutumundan vazgeçmediği müddetçe benzer çatışmaların yaşanmaya devam etme riski maalesef mevcuttur. Bu çerçevede, Ermenistan'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararlarını da göz önüne alarak barışçı yollardan işgale biran önce son vermesi yönündeki çağrımızı yineliyoruz.

Yukarı Karabağ ihtilafının çözümü için oluşturulan AGİT Minsk Grubu'nun bir üyesi olan Türkiye, ihtilafa Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve egemenliği çerçevesinde adil ve kalıcı bir çözüm bulunması yönündeki çabaları desteklemeyi sürdürecektir.

Diğer taraftan, Sayın Cumhurbaşkanımız, Sayın Bakanımız ve Sayın Milli Savunma Bakanımız bugün konuyla ilgili olarak Azerbaycanlı mevkidaşları ile telefonla görüşerek şehit olan Azerbaycanlı kardeşlerimiz için taziye dileklerini bildirmişlerdir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, aynı gün yaptığı bir açıklamada çarpışmaların başlamasını Minsk Grubunun bu ihtilafı hafife almasına bağlamış ve bu Grup adil ve kararlı bir şekilde hareket etmiş olsaydı bugünlere gelinmemiş olacağını söylemiştir.⁶⁴ 4 Nisan'da ise Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında olduğunu ve olmaya devam edeceğini söylemiş, ardından "Karabağ bir gün yeniden mutlaka aslî sahibine geri dönecek, Azerbaycan'ın olacaktır, buna

63 "Press Release No: 82, 2 April 2016, Press Release Regarding the Clashes on the Line of Contact and on Azerbaijan-Armenia borderline" Ministry of Foreign Affairs, Republic of Turkey, 2 Nisan 2016 http://www.mfa.gov.tr/no_82_-2-april-2016_-press-release-regarding-the-clashes-on-the-line-of-contact-and-on-azerbaijan_armenia-borderline.en.mfa

64 "Cumhurbaşkanı Erdoğan Azeri televizyonuna konuştu", *NTV*, 2 Nisan 2016

inaniyorum. Neredeyse çeyrek yüzyıldır vatanlarından uzak yaşayan Karabağlı kardeşlerimiz bir gün mutlaka yurtlarına, evlerine döneceklerdir” demiştir.⁶⁵

Çarpışmaları önleyememesi Minsk Grubu Eş Başkanları için açık bir başarısızlık olmuştur. Bunu örtmek için olmalı 5 Nisan 2016 tarihinde, Minsk Grubunun tamamını oluşturan 11 ülke temsilcileri bir araya gelerek bir açıklama yapmışlar, tarafları derhal kuvvet kullanmayı durdurmaya davet etmişler ve bu anlaşmazlığın askeri bir çözümü olmadığını belirtmişlerdir. Minsk Grubu ayrıca Eş-Başkanlarına olan desteğini de teyit etmiş, onların gözetimi altında derhal kapsamlı bir çözüme ulaşılmasını istemiştir.⁶⁶

Görüldüğü gibi Minsk Grubunun açıklamasında herhangi bir yenilik yoktur; bilinen tutum tekrar edilmiştir.

Birçok ülke ve uluslararası kuruluş çarpışmaların durdurulmasını isteyen açıklamalar yapmışlardır. Yeni bir düşünce içermedikleri için bunlar üzerinde durmayacağız.

Buna karşılık 14–15 Nisan tarihlerinde İstanbul’da toplanan 13. İslam İşbirliği Teşkilâtı Nihai Bildirisinin Azerbaycan’ı güçlü bir şekilde desteklediğini belirteceğiz. Nihai Bildiri Birleşmiş Milletler Antlaşmasına atıfta bulunmuş ve şiddet kullanarak toprak elde etmenin kabul edilemeyeceğini ve Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda Ermenistan’ın işgal ettiği yerlerden çıkması sorunun çözümü için ise egemenlik, ülkenin bölünmezliği ve sınırların ihlal edilmezliği ilkelerinin esas alınması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca (Rusya’yı zikretmeden) Ermenistan’a silah satışının durdurulması talep edilmiştir.⁶⁷

Görüldüğü üzere İslam İşbirliği Teşkilâtının bu bildirisi çarpışmalardan sorumlu olarak Ermenistan’ı görmekte ve açık bir şekilde Azerbaycan’ı desteklemektedir.

Üzerinde kısaca durmak istediğimiz diğer bir örgüt, Ermenistan’ın üyesi olduğu Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü’dür (*Collective Security Treaty Organization = CSTO*). Bu örgüt çarpışmaların birinci günü Azerbaycan’ı sorumlu tutan bir açıklama yapmıştır. Ancak örgüt üyesi Belarus Azerbaycan’ı destekler bir tutum almış, Kazakistan ise Avrasya Ekonomik Birliğinin

65 “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Güvenlik Güçlerine ‘Devlet Yanınızda Çağrısı’”, *Milliyet*, 4 Nisan 2016

66 "Statement by Representatives of the OSCE Minsk Group countries"
<http://www.osce.org/mg/231386>, 5 Nisan 2016

67 “Final Communiqué of the 13th Islamic Summit of the Heads of States/Governments of OIC Members” – http://www.oic-oci.org/oicv3/upload/conferenves/is/13/en/13_15_final-com-en.pdf

Erivan'da 8 Nisan'da yapılacak olan Zirve Toplantısının Moskova'ya alınmasını istemiş, Ermenistan'ın itirazlarına rağmen toplantı Moskova'da yapılmıştır. Bu örgütün diğer üyeleri olan Kırgızistan ve Tacikistan'ın da Ermenistan'ı destekleyen bir tutumu olmamıştır. Rusya ise taraf tutmamayı sürdürmüştür. Bu olay, Ermenistan'ın güvenliğinin güvencesi olarak gördüğü CSTO'nun bazı üyelerinin, Ermenistan açık bir silahlı çatışmaya girmesine rağmen, onun yanında yer almadıklarını, bazılarının ise Azerbaycan'ı arka çıktıklarını göstermiştir.

Türkiye'nin son çarpışmalara uzaktan veya yakından dahil olmadığı çok açıkken Ermenistan kamuoyunun çok büyük bir kısmının savaşın Türkiye tarafından çıkarıldığına inanması ülkede gerçek bir Türk fobisinin bulunduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Ermenistan bu olayda diğer ülke ve uluslararası kuruluşlardan destek görmemiştir.

Diğer yandan bu olayın Ermenistan içinde de yankıları olmuştur. Önce orduda bir temizlik yapılarak Savunma Bakan Yardımcısı General Alik Mirzabekyan, askeri istihbaratın başı General Arşak Karabetyan ve ayrıca General Komitas Muradyan görevlerinden alınmıştır.⁶⁸ Bu kişiler gerektiği gibi çalışmamış olabilirler. Ancak görevden alınmalarının bir diğer amacının kamuoyunu teskin etmek olduğunda kuşku yoktur.

Her yenilgi sonrasında olduğu gibi bunun nedenini başkalarında aramak Ermenistan'da da görülmüştür. Çarpışmalardan on gün sonra yapılan bir kamuoyu araştırması garip denebilecek bazı sonuçlar vermiştir.⁶⁹ Buna göre, cevap verenlerin:

% 81'i savaşı Türkiye'nin çıkarttığı

% 31'i savaşın Azerbaycan'ın inisiyatifi ile çıktığı

% 17'si savaşın Ruslar tarafından çıkarıldığını

% 86,4'ü yeni silahlar alındığı takdirde çarpışmaları söylemiştir.

Türkiye'nin son çarpışmalara uzaktan veya yakından dahil olmadığı çok açıkken Ermenistan kamuoyunun çok büyük bir kısmının savaşın Türkiye tarafından çıkarıldığına inanması ülkede gerçek bir Türk fobisinin bulunduğunu göstermektedir. Bu olgu iki ülke arasında bir uzlaşmayı en azından zorlaştıracak bir nitelik taşımaktadır.

68 "Senior Armenian Military Official Sacked" *RFE/RL*, 26 April 2016.

69 "Poll: 17% of Armenians Think Russia Provoked 4 days war in Karabakh", *PanArmenian.net*, 14 June 2016

Diğer ilginç bir sonuç, Ermenistan'ın güvenliğini sağladığına inanılan Rusya'nın savaşı çıkardığını düşünenlerin %17 gibi küçümsenemeyecek bir oranda olmasıdır. Bu, son zamanlarda Rusya'nın Azerbaycan'a silah sattığı için, Ermenistan'da bir kesim tarafından eleştirilmesinin bir sonucu olsa gerektir. Rusya buna karşılık iki tarafın silahları arasında bir denge olduğu takdirde savaşın çıkmayacağını öne sürerek Azerbaycan'a yaptığı silah satışlarını savunmaya çalışmıştır. Ancak son çarpışmalar, Rusya'yı yalanlar bir şekilde Ermenilerin yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Bu arada Rusya'nın silah satın alması için Ermenistan'a 200 milyon dolarlık bir kredi açmış olduğunu ancak bu rakamın Azerbaycan'a satılan silahların değerinin çok altında kaldığını⁷⁰ belirtmek gerekmektedir.

Ermeni güçlerinin yenilmesinden sonra, herhalde kamuoyunu teskin etmek için olacak, Ermenistan'ın gerektiğinde nükleer silah üretebileceğine dair Ermenistan basınında haberler çıkmaya ve Azerbaycan'dan da güçlü itirazlar gelmeye başlanmıştır. Bir ülkenin nükleer silah üretimine yönelmesi halen hiç tasvip edilmeyen bir durum olduğundan, İstanbul'da Mayıs ayı sonunda yapılan Dünya İnsani Zirvesine katılan Ermenistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Aşot Hovakinyan, ülkesinin 1991 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşmasına katıldığını ve bu antlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirdiğini söylemiştir.⁷¹

Çarpışmalar sırasında ve sonrasında üzerinde durulan konulardan biri de Azerbaycan'dan Türkiye'ye giden petrol ve gaz boru hatlarının bir noktada Ermenistan sınırına mesafeden geçmesidir. Böylelikle Ermenistan bu hatlara ciddi hasar verebilecek bir duruma sahiptir. Böyle bir halde Gürcistan'ın enerji kaybının %90, Türkiye'nin ise % 10 civarında olacağı hesaplanmıştır.⁷² Bu olasılığın gerçekleşmesi pek mümkün görülmemektedir; zira enerji gereksinmelerinin %90'ını kaybedecek olan Gürcistan'ın böyle bir girişime kendi yol ve limanlarını Ermenistan'a kapayarak cevap vereceği muhakkak gibidir; bu da Ermenistan'ı tamamen izole edecektir.

5 Nisan ateşkesinden sonra Ermenistan barış görüşmelerinin başlaması için üç koşul öne sürmüştür. Bunlardan birincisi Azerbaycan'ın Karabağ sorunun çözümü için askeri yollara başvurmamasıdır. İkincisi iki taraf askerlerinin birbiriyle temas ettikleri noktalarında silahlı çatışmaları araştırarak bir mekanizma kurulmasıdır. Son olarak da Ermenistan uluslararası

70 "Russia Defense Chief Urges Close Ties with Azerbaijan." *RFE/RL*, 15 June 2016

71 "Armenia Dully Fulfills its obligation under UN Treaty on non-proliferation on Nuclear Weapons", *armradio*, 25 May 2016

72 "Nagorno –Karabakh and the Fate of Azerbaijan's Hydrocarbon Transport Pipelines", *Eurasia Review*, 19 Mayıs 2016

arabuluculardan Azerbaycan'ın çarpışmalardan sorumlu tutulmasını istemiştir.⁷³

Kısaca Ermenistan savaş alanında kaybettiklerini diplomatik alanda telafi etmeye çalışmıştır. Bu arada Minsk Grubu öteden beri güven artırıcı önlemlere taraftar olduğundan Ermenistan'ın ilk iki talebi onlar için uygundur.

Buna karşılık Azerbaycan'ın tutumu farklıdır. Başkan Aliev olası bir uzlaşıda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanmasını şart olarak görmektedir.⁷⁴ Dışişleri Bakanı Memmedyarov da aynı şekilde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünden taviz veremeyeceğini Ermenistan'ın işgal ettiği bölgelerden kayıtsız şartsız çekilmesi gerektiğini söylemektedir.⁷⁵ Azerbaycan Savunma Bakanlığı ise Ermeni güçleri işgal ettikleri Azerbaycan topraklarından çekilmediği takdirde çarpışmaların her an başlayabileceği uyarısında bulunmuştur.⁷⁶

Çeşitli ülkelerin çatışmaların durdurulması ve tarafların müzakereler yoluyla anlaşmazlıklarını çözmeye çalışmalarını isteyen beyanları dışında herhangi bir girişimde bulunmamaları, yukarıda da değinmiş olduğumuz gibi, Rusya'yı Karabağ Sorununun "hakemi" haline getirmişti. Bu çerçevede Rusya taraf tutmayan bir tutum içine girmiş, her iki ülkenin de stratejik ortağı olduğunu belirtmiş, ayrıca iki tarafa da silah satacağını bildirmiştir.⁷⁷

Diğer yandan Rusya tarafları bir araya getirmeye çalışmıştır. Dışişleri Bakanı Lavrov böyle bir buluşmayı sağlamak için ziyaretlerde bulunmuştur. Başkan Sarkisyan Lavrov'un yeni öneriler getirmediğini söylemiş ve yeniden müzakerelere başlamak için yukarıda değindiğimiz koşulları tekrarlamış ancak bunlar sağlanmadığı takdirde müzakere yapmayacakları gibi bir tutum içine de girmemiştir.

Rusya'nın çabaları sayesinde Minsk Grubu Eş Başkanları ülkelerin üst düzey temsilcileri (ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Fransa Devlet Sekreteri Harlem Désir) 16 Mayıs 2016 tarihinde Viyana'da Başkan Aliev ve Sarkisyan ile görüşmüşlerdir. Üç Eş Başkanın bu

73 "Armenia's Reiterates Terms for Renewed Talks on Karabakh". *RFE/RL* 29 April 2016

74 "Le Président Aliev s'engage à exercer des pressions sur l'Arménie pour prendre contrôle du Karabakh." *Armenews*, 3 May 2016

75 "Ermenistan İşgal Ettiği Bölgelerden Kayıtsız Şartsız Çekilmelidir". *TRT*, 4 Mayıs 2016

76 "Hostilities May Resume Anytime". *APA*, 26 May 2016

77 "Russia Will Continue Selling Weapons to Azerbaijan and Armenia". *The Moscow Times*, 12 April 2016)

konudaki ortak bildirisine göre⁷⁸ Eş Başkanlar Karabağ Sorununun askeri bir çözümü olmayacağını ve 1994–1995 ateşkes anlaşmalarına riayet edilmesinin önemini tekrarlamışlardır. Ayrıca ateşkese ve anlaşmazlığın barışçı yollarla çözümlenmesine olan inançlarını belirtmişlerdir. Şiddet kullanılması riskinin azaltılması için en kısa zamanda bir AGİT soruşturma mekanizması kurulmasında mutabık kalmışlardır. Kayıp kişiler hakkında bilgi teatisine devam olunması konusunda da anlaşmışlardır. Toplantılar sonunda Başkan Aliev ve Sarkisyan basına konuşmamışlardır.

Bu toplantının bir değerlendirilmesinin yapılması gerekirse, yukarıdaki mutabakat Eş Başkanların mutabakatı olup Başkan Aliev ve Sarkisyan'ın bunlara ne derecede katıldığı belli değildir. Normal olarak kendi taleplerinin bir kısmını içerdiği için Sarkisyan'ın bunları desteklemiş olması gerekmektedir. Ancak Azerbaycan toprak bütünlüğünün sağlanmasından bahsedilmediğine göre Aliev'in memnun olduğunu söylemek zordur.

Diğer yandan üst düzeyde bir katılma sağlandığı için bu toplantının Minsk Grubunun Eş Başkanlı toplantılarının devamını sağlamış olduğu da görülmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus bu toplantının aslında hiçbir yenilik getirmediği ve hiçbir çözüm sağlamadığıdır. Tek fazileti, çarpışmaların, bir süre için durdurulmuş olmasına güçlü bir destek vermiş olmasıdır.

Taraflar bu toplantıda iki ülke başkanlarının Haziran ayında beraberce saptayacakları bir yerde kapsamlı bir çözüm için müzakerelere yeniden başlamaları üzerinde anlaşmışlardır.⁷⁹

Viyana toplantısından sonra Rusya'nın Karabağ konusunda müzakerelere yeniden başlanması için gayet aktif bir çaba içine girdiği, bu amaçla Rus ilgililerin iki ülkeye ziyarette buldukları hatta Başbakan Dimitri Medvedev'in de Erivan ve Bakü'ye gittiği görülmektedir. Bu çabalar sonucunda iki ülke başkanlarının 20 Haziran'da, Başkan Putin'in de katılımıyla, St. Petersburg'da buluşacakları açıklanmıştır.⁸⁰

Normal koşullarda bu toplantının Minsk Grubu Eş Başkanları tarafından organize edilmesi gerekirdi. Oysa davet Putin tarafından yapılmış, kendisinin

78 "Joint Statement of Ministers of Foreign Affairs of the Russian Federation, Secretary of State of the United States of America and State Secretary for the European Affairs of France", OSCE Vienna, 16 May 2016 <http://www.osce.org/mg/240316>

79 "Armenia, Azerbaijan Agree on June Talks: Lavrov, Kerry, Desir Statement," *armradio*, 17 May 2016

80 "President of Armenia, Azerbaijan to Meet in Russia on June 20", *armradio*, 14 June 2016

de görüşmelere katılacağı açıklanmış olduğundan Minsk Gurubunun ekarte edildiği gibi bir hava doğmuştur. Nitekim bu Grubun bağlı olduğu AGİT'in Sözcüsü, AGİT'in bu toplantıyla ilgisi olmadığını o nedenle yorum yapamayacağını söylemiştir.⁸¹

20 Haziranda taraflar arasındaki görüşmelerden sonra bir ortak bildiri yayınlanmıştır.⁸² Bu metne göre Aliiev ve Sarkisyan 16 Mayıs Viyana toplantısı mutabakatını teyit etmişlerdir. Bu mutabakat anlaşmazlık bölgelerinde durumun stabilizasyonu ve barış sürecinin ilerlemesini sağlayacak bir havanın yaratılmasıdır. Bunun için uluslararası gözlemcilerin sayısının artırılması için anlaşmışlardır. Ayrıca son ateşkesten (5 Nisan ateşkesi) memnun olduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında Minsk Grubu Eş Başkanlarının çalışmalarına ek olarak, bu düzende (Putin'in de dâhil olduğu üçlü toplantılar) muntazam toplantılar yapılmasının önemine değinmişlerdir.

Sonuç olarak 5 Nisan'daki ateşkese riayet olunması, bunu denetlemek için gözlemcilerin sayısının artırılması ve Eş Başkanların toplantılarından başka Putin ile Aliiev ve Sarkisyan'ın muntazam toplantılar yapması karşılaştırılmıştır.

Karabağ sorununun esasını teşkil eden Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunmasından ve mültecilerin evlerine dönmesinden bahis yoktur. Ermenistan'ın her zaman ileriye sürdüğü halkların kendi kaderini tayin etmesi ilkesine de değinilmemiştir. Kısaca Karabağ sorunun esasını oluşturan konularda bir karar alınmamış, çarpışmaların önlenmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Durum böyle olmakla beraber Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmetyarov 20 Haziran St. Petersburg toplantısından sonra verdiği bir beyanatta Karabağ Sorununun

Aşamalı çözümü üzerinde durulduğunu, aşamaların ise şunlar olduğunu söylemiştir. İlk önce Karabağ bölgesini çevreleyen Azerbaycan ilçelerinden (*rayon*) beşinin Ermeni güçleri tarafından tahliye edilmesi, sonra Karabağ ile Ermenistan arasında bir koridor kurulması, daha sonra ise Karabağ bölgesinin statüsünün belirlenmesi.⁸³

81 "Spokesperson: OSCE Not Involved Preparations For Summit on Karabakh". *TASS*, June 2016

82 "In Saint Petersburg Presidents Of Armenia, Russia And Azerbaijan Made A Joint Statement" 20 Haziran 2016 <http://www.president.am/en/press-release/item/2016/06/20/President-Serzh-Sargsyan-meeting-with-Presidents-o-Russia-Azerbaijan/>

83 "Azerbaycan ve Ermenistan Karabağ için anlaştı" *Haber 7*, 22 Haziran 2016, <http://haber7.com/kafkaslar/haber/2012619-azerbaycan-ve-ermenistan-karabağ-icin-anlasti> , 22.06.2016

Aslında bu “aşamalı plan” hayli eskidir. Ermeni güçlerinin ne zaman ve hangi koşullarda geri çekileceği, Karabağ bölgesinin bir barış gücü tarafından korunup korunmayacağı, korunursa barış gücü askerlerinin hangi ülkelerden geleceği gibi bazı hususlar üzerinde anlaşamadığından uygulamaya konulamamıştır.

Bunun dışında Türkiye'nin Karabağ Sorununun çözülmesine katkıda bulunmaya hazır olduğunu ifade etmesine karşılık Ermenistan'ın Türkiye'ye karşı tutumu gayet olumsuz olmaya devam etmiştir. Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tigran Balayan bu konuda Ermenistan'ın Azerbaycan ile ilişkilerinde Türkiye'ye ihtiyacı olmadığını söylemiş ve eğer Türkiye yardımcı olmak istiyorsa bu konudan uzak durması gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁴

Son olarak Karabağ Sorununun çözümü için inisiyatifin Rusya'nın eline geçtiğini, Rusya'nın ağırlığını ortaya koyarak çarpışmaları 5 Nisan'da durdurduğunu, böylece barış görüşmelerinin hakemi haline geldiğini, kısaca Rusya olmadan Karabağ için bir çözüm olamayacağını bir kez daha belirtmemizde yarar vardır.

84 “Ermenistan Dışişleri bakanlığı Sözcüsünden Çavuşoğlu'na tepki: Türkiye Uzak Dursun”. *Ermenihaber.am*, 27 Temmuz 2016.

KAYNAKÇA

“A Reception In Honor Of His Holiness Pope Francis Took Place At The Presidential Palace” <http://www.president.am/en/press-release/item/2016/06/24/President-Serzh-Sargsyan-reception-in-honor-Rome-Pope/>

“Armenia Dully Fulfills its obligation under UN Treaty on non-proliferation on Neclear Weapons”, *armradio*, 25 May 2016

“Armenia, Azerbaijan Agree on June Talks: Lavrov, Kerry, Desir Statement,” *armradio*, 17 May 2016

“Armenia, Pope Speaks of Armenian Massacres and Christian Persecution”, *Independent Catholic News*, June 25, 2016

“Armenia’s Reiterates Terms for Renewed Talks on Karabakh”. *RFE/RL* 29 April 2016

“Armenian President: We don’t Trust Erdoğan” *Medimax*, 1 June 2016

“Armenians, don’t let Erdogan bully you on genocide bill” *The Local*, Germany, June 1, 2016.

“Azerbaycan ve Ermenistan Karabağ için anlaştı” Haber 7, 22 Haziran 2016, <http://haber7.com/kafkaslar/haber/2012619-azerbaycan-ve-ermenistan-karabağ-için-anlastı>

“Başbakan Binali Yıldırım, 65. hükümet programını TBMM Genel Kurulu’na sundu.” Başbakanlık, https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Article/pg_Article.aspx?Id=bc9fcbca-a010-4d84-b97a-f83604c051c3 25 Mayıs 2016

“Canikli’den Papa’ya ‘soykırım’ tepkisi”, *Yenişafak*, 25 Haziran 2016. <http://www.yenisafak.com/gundem/canikliden-papaya-soykirim-tepkisi-2486822>

“Cumhurbaşkanı Erdoğan Azeri televizyonuna konuştu”, *NTV*, 2 Nisan 2016

“Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya dönüşünde uçakta gazetecilere konuştu” *Habertürk*, 11 Ağustos 2016 <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1280193-cumhurbaskani-erdogan-rusya-donusunde-ucakta-gazetecilere-konustu>

“Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Güvenlik Güçlerine ‘Devlet Yanınızda Çağrısı’”, *Milliyet*, 4 Nisan 2016

“Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Azerbaycan’da” *Haberler.com* 15 Temmuz 2016
<http://www.haberler.com/disisleri-bakani.cavusoglu-azerbaycan-da-8611139-haberi>

“Egypt Mps Call on Parliament to Recognize Armenian Genocide” *Ahram Online*, Egypt, 26 Temmuz 2016.

“Ermenistan Dışişleri bakanlığı Sözcüsünden Çavuşoğlu’na tepki: Türkiye Uzak Dursun”. *Ermenihaber.am*, 27 Temmuz 2016.

“Ermenistan İşgal Ettiği Bölgelerden Kayıtsız Şartsız Çekilmelidir”. *TRT*, 4 Mayıs 2016

Fatih Çekirge, “Sen Pier Meydanında Dua” *Hürriyet*, 22 Ağustos 2016.

“Final Communiqué of the 13th Islamic Summit of the Heads of States/Governments of OIC Members” – http://www.oic-oci.org/oicv3/upload/conferenves/is/13/en/13_15_final-com-en.pdf

“Full Text: Pope Francis’ in-Flight Pres Conference From Armenia” *Catholic News Agency*, 26 June 2016

“Génocide arménienne; Les Députés votent la Pénalisation de la Négation,” *AFP*, 1 July 2016

“Genocide Debate Puts Germany in Tough Spot with Turkey” *Deutsche Welle*, 23 Nisan 2016.

“Hostilities May Resume Anytime”. *APA*, 26 May 2016

“In Saint Petersburg Presidents Of Armenia, Russia And Azerbaijan Made A Joint Statement” 20 Haziran 2016 <http://www.president.am/en/press-release/item/2016/06/20/President-Serzh-Sargsyan-meeting-with-Presidents-of-Russia-Azerbaijan/>

“Joint Statement of Ministers of Foreign Affairs of the Russian Federation, Secretary of State of the United States of America and State Secretary for the European Affairs of France”, *OSCE* Vienna, 16 May 2016
<http://www.osce.org/mg/240316>

“Knesset Education Committee Recognizes Armenian Genocide” *The Times of Israel*, 1 Ağustos 2016.

“Kremlin: Cumhurbaşkanı Erdoğan Rusya lideri Putin’e üzüntülerini bildirdi” *Hürriyet* 27 Haziran 2016

“La Presse du Jour Couvre la Visite d’Etat en Arménie du Président de la République Tchèque Milos Zeman” *Armenews*, 16 Haziran 2016

“Le Pape Termine Sa Visite en Armenie par un Lâcher de Colombe”, *Armenews*, 27 Haziran 2016

“Le Président Aliiev s’engage à exercer des pressions sur l’Arménie pour prendre contrôle du Karabakh.” *Armenews*, 3 May 2016

“Liban: Le Génocide arménien: Histoire et Droits de L’Homme” *L’Orient le Jour*, 12 Mayıs 2016

“Merkel, Türkler’den devlete sadakat istedi” *Milliyet*, 24 Ağustos 2016

“Mısır’da ‘Ermeni soykırım tasarısı’ parlamentoya sunuldu” *AA*, 26 Temmuz 2016 <http://aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/misirda-ermeni-soykirim-tasarisi-parlamentoya-sunuldu/615938>

“Nagorno –Karabakh and the Fate of Azerbaijan’s Hydrocarbon Transport Pipelines”, *Eurasia Review*, 19 Mayıs 2016

“No: 125, 2 Haziran 2016, Alman Federal Parlamentosu’nun 1915 Olaylarına İlişkin 2 Haziran 2016 Tarihli Kararı Hk” 2 Haziran 2016 http://www.mfa.gov.tr/no_-125_-2-haziran-2016_-alman-federal-parlamentosunun-1915-olaylarina-iliskin-2-haziran-2016-tarihli-karari-hk_.tr.mfa

“PM: Armenian Government Does Not Seek to Ban Imports of Turkish Food” *ARKA*, 11 May 2016.

“Poll: 17% of Armenians Think Russia Provoked 4 days war in Karabakh”, *PanArmenian.net*, 14 June 2016

“Pope Compares Armenian Genocide to Current Plight of Christian in Middle East” *Nbcnews.com*, 26 Haziran 2016.

“Pope Francis Wraps Up 3-Days Visit to Armenia”. *WGN-TV*, 26 June 2016

“Pope Francis, International Powers “Looked the Other Way” During the Armenian Genocide” *American Magazine*, June 24, 2016

“Pope Francis: I wish Normalization of Relations to Armenia, Turkey”. *Tass*, 25 Haziran 2016

“Pope Pays Tribute to Armenian Massacre Victims”, *Wall Street Journal*, 25 June, 2016

“President of Armenia, Azerbaijan to Meet in Russia on June 20”, *armradio*, 14 June 2016

“Press Release No: 82, 2 April 2016, Press Release Regarding the Clashes on the Line of Contact and on Azerbaijan-Armenia borderline” Ministry of Foreign Affairs, Republic of Turkey, 2 Nisan 2016

http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-2-april-2016_-press-release-regarding-the-clashes-on-the-line-of-contact-and-on-azerbaijan_armenia-borderline.en.mfa

“Protest Against Turkish Products in Yerevan” *Asbarez*, 22 April 2016.

“Putin, Türkiye kararnamesini imzaladı”, *Sabah* 1 July, 2016

“Russia Defense Chief Urges Close Ties with Azerbaijan.” *RFE/RL*, 15 June 2016

“Russia Will Continue Selling Weapons to Azerbaijan and Armenia”. *The Moscow Times*, 12 April 2016

“Senior Armenian Military Official Sacked” *RFE/RL*, 26 April 2016.

“Sharmazanov Calls Turkey and Azerbaijan Regional Threat” *Armenpress*, 19 April 2016.

“Spokesperson: OSCE Not Involved Preparations For Summit on Karabakh”. *TASS*, June 2016

“Vatikan’dan yanıt: Papa Türk halkı aleyhine bir şey söylemedi” BBC Türkçe, 26 Haziran 2016 <http://www.mynet.com/haber/dunya/vatikandan-yanit-papa-turk-halki-aleyhine-bir-sey-soylemedi-2513098-1>

Gazeteler

Akşam

Gündem

Hürriyet

Milliyet

Sabah

Vatan

Yeni Hayat

Yeni Şafak

Yurt

Zaman